

D'UNA LLAR EVANGELITZADA A UNA LLAR EVANGELITZADORA (i II)

Josep GIL I RIBAS

TERCERA PART: L'ESGLÉSIA I LA FAMÍLIA

M'hauré de referir, en primer lloc, a l'anomenada crisi de la família, a la crisi sociològica, tanmateix també a la crisi «religiosa». Ho faré, però, a partir de la percepció que en té —o sembla tenir-ne— l'Església, tal com aquesta percepció apareix més o menys explícitament en els documents del Magisteri i en altres documents menors.

En segon lloc, m'estendré en l'exposició de la doctrina catòlica sobre la família. Ningú no pot posar en dubte l'interès actual de l'Església per la família. Ho hem vist en les resolucions del Concili Provincial Tarraconense. La insistència del Magisteri pontifici en el tema de la família és evident; en els *media*, sobretot durant l'«Any de la Família», han sovintejat les expressions que parlen de la preocupació de l'Església (i principalment del papa Joan Pau II) per la família: «El papa adverteix contra les amenaces a la família i el perill de la seva dissolució»; «L'Evangelí ha de defensar la família tradicional», i la denúncia d'una diferència gairebé abismal entre la família «real» i la família «ideal» que proposa el Magisteri¹.

1. Vegeu l'article de Norbert METTE, *La familia en el magisterio oficial de la Iglesia*, dins *Concilium* 260 (1995) 675-687. L'autor assenyala la distància enorme entre la família «real» i la doctrina eclesiàstica i acaba dient: «Las reflexiones que acabamos de exponer a modo de ejemplo intentan que el profundo abismo surgido entre la doctrina oficial eclesiástica sobre la familia y la realidad familiar no tenga la última palabra. Sin pretender con ello abogar simplemente por una normatividad de lo fáctico, ya es hora de que ambas partes —la Iglesia (católica) y también la(s) familia(s)— superen ese abismo: por parte de la Iglesia, la máxima según la cual el hombre es el camino de la Iglesia no debe quedarse en mera fórmula; por parte de la familia, no se debe prescindir completamente de orientaciones y apoyos que le son útiles y a veces necesarios» (p. 118).

La família ocupa el centre d'atenció oficial de l'Església i de la seva sol·licitud pastoral. L'Església considera preocupant la tendència social cada vegada més hostil a la família, i l'entén com una conseqüència directa del procés de modernització i secularització de la nostra societat. Pius XII relacionava directament la decadència familiar amb la dels pobles. En aquest ordre de coses cal fer esment de la institució de la festa de la Sagrada Família, l'any 1921, un esdeveniment que en l'episcopat alemany, per exemple, va desencadenar tot un seguit de cartes pastorals, amb condemnes de l'esperit de l'època i amb defenses apassionades del manteniment de la família.

Ara bé, cal no oblidar ni menystenir el canvi d'orientació fet palès a partir del pontificat de Pau VI, canvi que ha propiciat una atenció pastoral envers la unitat familiar. Com a conseqüència d'aquest canvi, hom podria parlar de la creació del Comitè de la Família (1973) i, ja en el pontificat de Joan Pau II, la del Consell Pontifici per a la Família (1980), la missió del qual consisteix a difondre la doctrina de l'Església sobre la família i a fomentar la pastoral i l'espiritualitat familiars. Val a dir que una de les finalitats d'aquesta institució, així com la dels instituts teològics especials de la família, és la d'afavorir una comprensió i una pràctica de la paternitat responsable d'acord amb les orientacions de l'Església.

Tot això pel que fa a la preocupació pastoral per la família, tal com es reflecteix en els documents més o menys oficials de l'Església. Hi tornarem més endavant. Convé, però, tenir present que la preocupació per la família ocupa espais molt considerables en la pastoral del dia a dia, on, al costat de la constatació evident de la situació si més no complicada de la família avui, s'hi reflecteix la perplexitat i el sofriment que es generen en moltes llars. M'interessa de remarcar-ho; gosaria dir que aquesta sensació de sofriment és quelcom que no sembla afectar gaire els nivells més elevats de la reflexió teològica i de la praxi pastoral, si no és per a desqualificar, anava a dir despietadament, moltes de les situacions creades en unes llars que, d'altra banda, no volen autoexcloure's de l'Església. En qualsevol cas, davant la insistència sobre la problemàtica de la família, són moltes les veus que s'han alçat per posar de manifest la crisi de la família «cristiana» d'avui i per denunciar els intents restauracionistes duts a terme per la cúpula eclesial.

Com he dit abans, després de fer-me ressò dels signes actuals d'allò que podríem anomenar la crisi o les crisis actuals de la família, oferiré una aproximació a la qüestió que més directament hauria i haurà d'afectar la reflexió teològica: el significat «cristià» de la família en les circumstàncies hodiernes.

I. LA CRISI FAMILIAR

«La família ha deixat de ser l'espai normal d'humanització i de socialització i ha passat a ser, gairebé exclusivament, una mena de "taller de reparacions".»

Una expressió com aquesta, amb variants més o menys considerables, resumiria, al meu entendre, la percepció més generalitzada de la crisi actual de la família².

Rere aquestes afirmacions hi ha l'evidència d'uns canvis profunds (i qui sap si irreversibles), a nivell sociològic, de la família tradicional; i s'hi afegeix la constatació de la *desestructuració* de la família, un fet que provoca senyals d'alerta en ambients criteriològics molt diversos. Diria, però, que aquest mateix fet demostra que avui no hi ha de cap manera la intenció, més o menys secreta, de desmantellar la institució familiar o buidar-la dels seus continguts axiològics, és a dir, dels valors i ideals que l'enriqueixen.

En aquest sentit, la multiplicitat de models familiars vigents en altres èpoques i vigents avui, multiplicitat que correspon lògicament a diverses propostes ètiques, demostra que la família, més enllà de les variacions històriques i culturals, manté una significació universal, una significació que el Vaticà II va qualificar de funció humanitzadora, quan parla del seu dinamisme personalitzador i de la seva força socialitzadora (*GS* 47).

L'interès que el Magisteri demostra per la família té com a rerefons, sens dubte, el convenciment, més o menys justificat, que la família és un dels últims reductes que, en mans i sota el domini de la institució eclesial i del sector eclesial, poden resistir millor els embats del secularisme i de la laïcització regnants. És un aspecte que haurem de revisar més endavant. Però també manifesta la percepció de la situació de crisi que viu avui la família. Un dels documents menors que manifesten aquesta percepció és l'emanat pel Pontifici Consell per a la família, citat anteriorment: ho fa des del començament, quan escriu: «Hom assisteix a un accentuat deteriorament de la família i a una certa corrosió dels valors del matrimoni. En nombroses nacions, sobretot econòmicament desenvolupades, l'índex de nupcialitat ha minvat. Se sol contraure matrimoni a una edat més avançada i augmenta el nombre de divorcis i de separacions, fins i tot en els primers anys d'aquesta vida conjugal» (n. 1).

No vull entrar en l'anàlisi d'aquesta crítica i de la que el document afegeix més endavant: «Augmenta el nombre dels qui ignoren o refusen les riqueses del matrimoni (...). Avui observem, alarmats, l'extensió d'una "cultura" o d'una mentalitat desconfiada envers la família com a valor necessari» (n. 11). El document denuncia la crisi de valors morals i, en particular, la pèrdua de la

2. El document francès que he esmentat en la segona introducció posa de manifest que el model tradicional de família, tot i ser àmpliament majoritari, és més o menys discutit: «el descens dels casaments, l'augment dels divorcis, la disminució de la natalitat i el nombre creixent de naixements fora del matrimoni, la progressió del nombre de famílies "monoparentals" o "recomposades", manifesten la fragilitat cada vegada més gran del model tradicional»; però afegeix: «la família és considerada més que mai com un lloc d'amor, en el qual hom es troba bé. De totes les institucions és vista com la més sòlida». El document no té cap inconvenient a afirmar que «la família, malferida i tot, és sempre per als seus membres el lloc privilegiat de l'acolliment, del restabliment, de la seguretat, de l'amor. Ben natural, gràcies a la presència de les generacions més grans, és vinculat amb el passat, lloc de record i, gràcies a la presència dels més joves, és projecció cap endavant».

identitat del matrimoni i de la família cristiana; i afegeix: «Això és incentivat no pas poc pels mitjans de comunicació social que exhibeixen models contraris com si fossin veritables valors. Així s'arriba a formar un teixit aparentment cultural que s'ofereix a les noves generacions com una alternativa a la concepció de la vida conjugal i del matrimoni, al seu valor sacramental i als seus lligams amb l'Església» (n. 12).

A aquesta crisi de la família hi contribueix d'una manera substancial el nou paper de la dona i la nova manera d'entendre la relació de la parella. Això és, si més no, el que constaten els experts que han treballat el document abans citat de les Setmanes Socials de França: la independència de la dona; la importància de l'amor, lliurement escollit, en el trobament home-dona, sense l'afegit d'un projecte comú que el perllongui; la relació de parella concerneix només al domini privat, per la qual cosa la institució familiar ha perdut consistència pública: els joves difereixen i àdhuc refusen el matrimoni (o, si més no, la seva oficialització pública) i la idea d'un compromís definitiu.

1. *Canvis sociològics en la família tradicional*

De canvis, n'hi ha, i molts, si més no en l'àrea occidental, canvis que afecten la manera d'entendre i de viure la institució familiar; uns canvis que se situen a tres nivells: els «valors», que condicionen l'univers significatiu de la institució familiar, l'«estructura», que configura la família com a institució, i les «funcions» (i el cicle vital de la família). Marciano Vidal³ ha analitzat en profunditat aquests canvis i s'ha centrat en el tercer nivell. En efecte, en la situació actual, les funcions de la família han experimentat canvis importants: algunes d'aquestes funcions, les polítiques, per exemple, estan sota mínims; altres han canviat de signe: per exemple, les funcions econòmiques, per tal com la família ha deixat de ser una unitat de «producció» i ha passat a ser una unitat de «consum»; i altres han modificat la seva «intencionalitat» pel que fa als objectius, l'àmbit d'influència i la seva intensitat. Això, pel que fa a les funcions *culturals*; pel que fa a les funcions *universals*, tampoc no podem tancar els ulls davant la nova comprensió i la nova vivència de la sexualitat, sense oblidar la nova sensibilitat davant la funció procreativa i les enormes possibilitats que s'obren a les parelles en el camp de les tècniques de reproducció assistida.

D'entre aquests canvis, qui sap si no caldria esmentar l'enfocament realment colpidor del concepte de sexualitat (que ja no s'identifica amb la procreació, sinó que s'entén com una dimensió lliure de la persona, amb la mutació operada en la manera d'entendre i experimentar la felicitat personal,

3. Vegeu l'article de *Concilium*, citat anteriorment. L'autor parteix del fet que la família és, primer de tot, una *institució* humana, alhora «natural» i «cultural»: «En cuanto institución, tiene encomendadas unas funciones, que suelen dividirse en universales (generación y crianza de los hijos) y cambiantes (económicas, culturales, religiosas, etc.)» (p. 154).

més immediata i sense les tècniques de control d'altres èpoques), sense oblidar el canvi de perspectiva de la relació individu-societat, amb l'hegemonia d'un individualisme abassegador. I, pel que fa a l'estructura que configura la família com a institució, les variacions afecten no sols al matrimoni (l'estabilitat de la parella es manté, si més no com a *desideratum* generalitzat, però la indissolubilitat ja no és un valor absolut aplicable i exigible a totes les parelles), sinó també a la mateixa realitat familiar, que ja no s'entén com a polaritzada entorn d'una relació conjugal estable heterosexual: pretenen d'obtenir carta de ciutadania famílies no conjugals (i, per tant, famílies unipersonals, agregats o col·lectius familiars, llars multiparentals) o unions lliures de parelles homosexuals.

Els canvis són més que evidents. Pel que fa a les funcions i al cycle vital de la família, cal assenyalar la presència de relacions intrafamiliars més igualitàries (amb la desaparició progressiva del masculisme i del patriarcalisme), sense oblidar el nombre creixent de famílies sense fills o els fenòmens cada vegada més sovintejats de mares solteres o de dones que volen ser mares fora del matrimoni i fins i tot sense la relació sexual «normal».

És cert que la crisi actual de la família ha estat jutjada de maneres molt diverses, sovint d'acord amb les perspectives des de les quals ha estat contemplada. No vull entrar en detalls. Cal, però, tenir en compte, per exemple, el nou *status* de la gent gran: d'una banda, l'autonomia de què gaudeixen, a causa del sistema actual de pensions, un fet que fa que molts d'ells prefereixin mantenir una llar independent o anar a residir a un establiment adient (amb la qual cosa es produeix, a l'interior de la família, l'absència d'un dels elements socialitzadors de la llar: la presència de la tercera generació, que aporta, si més no, el factor «memòria»); però, d'una altra, el fet contrari, sobretot en el món rural: la presència de la gent gran que, amb les seves pensions, proporcionen una font sanejada d'ingressos a la llar. En el món urbà —que cada vegada envaeix més el món rural— és innegable el fenomen de l'anomenada *família nuclear*, europea nord-americana, formada per la parella pare-mare i per un fill o dos (millor que sigui la «parelleta»). I encara hauríem de subratllar que aquest tipus de llar, moderna i secularitzada, ha perdut en la majoria dels casos el sentit simbòlic, religiós, de pertinença a una gran comunitat familiar englobant i asseguradora d'aquest sentit.

2. Les crítiques a la família tradicional

Abans de parlar de les crítiques, crec que cal advertir o posar de manifest que avui, des de diversos sectors de la societat actual, no és difícil de detectar un cert esperit de croada a favor de la família. Sembla com si els intents de fa molts pocs anys de traslladar a altres instàncies socials el rol tradicional de la família (per exemple, en el camp de la socialització) hagin fracassat.

sat. Fins i tot, caldria interpretar com una certa reivindicació de la institució familiar l'actitud de molts grups de gais i de lesbianes de reclamar la categoria de «família» per a les parelles estables homosexuals.

Dit això, convé no silenciar el fet de les crítiques, molt dures i insistents, de diversos sectors de la societat actual envers la família tradicional. Qui sap, però, si no convindria tenir en compte que moltes d'aquestes crítiques tenien com a rerefons la utilització que de la família han fet les esglésies, utilització a la qual, d'altra banda, s'ha prestat la mateixa institució familiar no sé per quins interessos més o menys confessables. De fet, no són pocs els qui denuncien la pressió que la família pateix en matèria sexual per part de les esglésies; la qual cosa fa que no siguin pocs els qui insisteixen a posar de manifest un cert pessimisme antropològic que es traduiria en l'èmfasi amb què s'elogia la continència (com a «transcendència» ètico-religiosa de la concupiscència) i en l'excessiva vinculació entre realització sexual i procreació⁴.

En aquest moment, però, no voldria referir-me a aquest tipus de crítica; ho faré més endavant, en parlar del potencial evangelitzador de la família. Ara voldria referir-me a altres tipus de crítica. En primer lloc, a la que prové d'algun sector del feminisme⁵, una crítica que, pel cap baix, no fa sinó posar de manifest els desafiaments que la cultura contemporània planteja a la família des de la realitat de la «nova ciutadania», és a dir, de la nova relació amb la societat: no hi ha dubte que l'aparició d'una nova imatge de la feminitat (la dona que treballa fora de casa, els molts anys de vida ja no fèrtil de la dona, etc.) suposa un desafiament a la família tradicional. Un segon tipus de crítica prové de sectors eclesials, els quals, d'una banda, veuen amb mals ulls l'excessiva i exagerada identificació entre família cristiana i família tradicional i, d'una altra, posen de manifest la necessitat de recuperar (o, si més no, respectar) els valors dels models de família vigents en altres cultures, com són les que mantenen la vigència de la «gran família».

a) *Les crítiques del feminisme*

El feminisme acusa la família de ser la gran culpable de la perpetuació de la societat patriarcal i veu en la institució familiar un model que imposa un sistema de relacions humanes si més no discutible i que condemna com a socialment inacceptable la llibertat que la dona té d'exercir el dret a escollir la vida «associada» que vulgui i amb qui vulgui.

4. Vegeu l'article de Marciano VIDAL, *Valores e ideales de la familia*, en el número citat de *Concilium*, pp. 153-732. L'autor es reafirma en la necessitat d'aconseguir una interpretació lúcida del principi de «procreació responsable»: «Ni el totalitarismo del poder social ni la irresponsabilidad de los esposos son compatibles con el ejercicio responsable de la procreación humana. Por el contrario, la responsabilidad de los cónyuges junto con la asistencia respetuosa y eficaz de la sociedad constituyen las exigencias básicas de la procreación responsable» (p. 162).

5. Vegeu l'article de Linda WOODHEAD, *Fe, feminismo y familia*, en el número citat de *Concilium*, pp. 67-79.

Per cert que, pel que fa al feminisme, no deixa de ser curiosa la contradicció en què sembla que cau quan, d'una banda, insisteix en la importància del cos, de la naturalesa essencialment encarnacional de l'existència humana i, d'una altra, en la negació o l'oposició sistemàtica al valor família. No hi ha dubte que una de les perspectives fonamentals del pensament feminista, a l'hora de blasmar els estereotips patriarcalistes envers les dones, és l'oposició dualista entre el femení i el masculí, oposició que identifica el masculí com a espiritual i el femení com a corpori (o el masculí com a cultura i el femení com a natura). El feminisme mai no ha volgut dir que les dones són més «espirituals» que els homes: més aviat ha volgut dir que les dones, que sovint han estat considerades o privilegiades com a «cossos», assoleixen amb més facilitat que els homes la seva condició encarnada, i que els homes, pel fet de considerar-se més «espirituals», han estat condemnats a viure en una lluita constant amb el cos i la natura.

Ara bé, cal afegir immediatament que l'èmfasi amb què se subratlla la importància «corpòria» de l'ésser humà sembla que comporta una valoració molt positiva de la família (penseu, per exemple, en els «vincles de sang»), que és quelcom que el feminisme es resisteix a fer. Linda Woodhead ho ha posat de manifest⁶, i explica aquesta inconseqüència pel fet de l'acceptació acrítica, per part del feminisme, del pressupòsit típicament modern que la societat no té bases naturals i que és un producte purament cultural. Cal, però, afegir que algunes feministes s'oposen a la família, no perquè neguin la importància del cos, sinó perquè rebutgen la idea que el cos i les relacions basades en el cos siguin tan importants per a constituir la base de l'ordenament social, com poden ser els vincles matrimonials i els generats per l'adopció, sense oblidar que els vincles de la sang no sempre són suficients per a garantir l'amor entre les persones. No sembla, tanmateix, que aquest argument sigui prou convincent...

b) *La crítica «cristiana» a la família tradicional*

Cal reconèixer que el cristianisme s'ha mostrat sempre disposat a defensar la família. Fins i tot en les èpoques en què el celibat monàstic va assolir les cotes més altes de prestigi, l'Església sempre va considerar la vida familiar com una forma possible de vida cristiana, i àdhuc com la norma de vida divinament instituïda per a tots els cristians. La família, segons el pensament cristià, pertany a l'ordre de la creació i a l'ordre de la salvació. Només es posa en dubte la validesa de la família en l'ordre escatològic (cf. Mt 22,30); però no podem oblidar les greus mancances del component escatològic que cada vegada s'han fet més acusades en l'aclimatació cultural del pensament cristià.

Fa un moment que parlàvem de l'interès del feminisme pel cos i per la condició essencialment encarnacional dels éssers humans. El feminisme acusa el

6. Cf. WOODHEAD, *Fe, feminismo y familia* 67.

cristianisme de ser el gran culpable de l'espiritualització de l'humà; però seria injust no reconèixer que les expressions més genuïnes cristianes mai no han menystingut el cos i el corporal o corpori: el cristianisme sap que l'esperit està vinculat a la creació, i que Déu va assumir la carn humana, i que el Crist ha resuscitat corporalment (per la qual cosa, sembla que el cristianisme i el feminisme s'haurien de comportar com a aliats a l'hora de defensar la importància del cos). D'altra banda, el cristianisme ha defensat des de sempre que el vincle del matrimoni és més fort que el de la carn i la sang, fins a esdevenir «una sola carn» (i prefereixo, en aquest moment, prescindir de la qüestió de si cal considerar que la família es basa en el matrimoni, o el matrimoni en la família!).

Al cristianisme li resulta molt difícil d'acceptar l'afirmació feminista segons la qual els vincles físics són més dèbils que altres formes d'interrelació humana, però estaria d'acord amb el feminisme quan aquest subratlla que els éssers humans no són simplement cossos i que les relacions humanes no poden reduir-se a la simple interconnexió física. Dit d'una altra manera, és evident que els vincles físics no poden garantir una relació amorosa perdurable: l'amor és, per definició, un do que s'atorga lliurement i que, per la mateixa raó, pot ser retirat. I qui sap si aquesta observació no explicaria el fet mateix de la ja famosa «desestructuració» de la família, quelcom que el feminisme ha denunciat amb molta freqüència, sobretot quan hom comprova que en la majoria dels casos són les dones les víctimes més clamoroses d'aquesta situació.

En qualsevol cas, el cristianisme no pot deixar de ser sensible a la voluntat de Jesús que mana d'estimar per damunt dels vincles familiars. Diríem que l'*agape* cristiana de cap manera no pot pretendre l'oposició radical als vincles familiars, però sí que ha d'exigir i exigeix una escala de valors que situï les responsabilitats agàpiques per damunt de les responsabilitats estrictament familiars; des del cristianisme, és inacceptable qualsevol mena de «culte» a la família, de la mateixa manera que la tradició cristiana mai no podrà admetre la tendència a tractar la unitat domèstica com l'única esfera de l'existència autèntica i de la responsabilitat moral. Aquesta espècie d'idolatria familiar estaria en contradicció, si més no, amb la convicció escatològica, segons la qual tot és penúltim i que, en la situació penúltima en què vivim, al costat de la família hi ha altres «ordres de la creació» tant o més importants, com poden ser la política o el servei eclesial⁷.

Dit això, convé deixar ben clar que és difícil parlar d'una concepció específicament cristiana de la família. Certament no s'ha de confondre «família moderna» amb «família cristiana». Diríem que no és aconsellable una identificació

7. Linda Woodhead escriu: «Nuestros deberes como creyentes y como ciudadanos son tan importantes como los que nos incumben en nuestra condición de miembros de una familia, y es vital que esos deberes se pongan a prueba entre sí.» Ferdinand Mount lo afirma (*The Subversive Family*, Londres 1988). «Pero se olvida de mencionar que, a la inversa, la Iglesia y el Estado son a la vez importantes contrapesos para la familia, que le impiden convertirse en una unidad introvertida y solipsista» (p. 78).

sense matisos de l'una i l'altra; i hauríem d'afegir que pròpiament no existeix una forma «revelada» de la família. L'única cosa que podem dir és que existeixen *critèris i principis ètics revelats* que actuen a l'interior de qualsevol cultura possible, fent avançar les estructures donades (siguin les que siguin, àdhuc la poliàndria o la poligàmia) vers una situació de superació, de creixement, de maduració de les relacions ètiques interpersonals de tots els seus membres. Jesús, en el Nou Testament, no va «revelar» un tipus concret sòcio-històric d'estructura familiar⁸.

No oblidem que la «família» que s'ha anat generalitzant a l'occident és l'anomenada «família nuclear» (pare-mare i fills-filles), un tipus de família que s'ha anat estenent a les perifèries suburbanes i als països menys desenvolupats (a causa bàsicament de les exigències de l'economia capitalista i les possibilitats econòmiques dels homes i dones de la «tercera edat»); un tipus de família que té molt poques coses en comú amb l'anomenada «gran família» que acomplia funcions de supervivència biològica, de seguretat i d'aprenentatge psicològic, cultural, religiós i, a més, i d'herència econòmica: en molts llocs, encara avui, la «gran família» és el nucli mateix de l'existència real, de la simbolització religiosa de l'existència, del ritme de la vida i de la natura.

Això, d'una banda. D'una altra, tampoc no podem ignorar que existeixen milions de famílies cristianes les decisions morals de les quals estan sotmeses als condicionaments socials, econòmics, polítics i religiosos de la cultura en la qual viuen; i, en qualsevol cas, no hi ha dubte que moltes d'aquestes famílies no viuen la moral com a resposta a una crida personal, sinó com un comportament imposat des de l'exterior. I, en aquest context, la moral oficial de l'Església i fins i tot Déu mateix es converteix en un gendarme que vigila «des de fora i des de dalt» aquest comportament.

En aquest camp de les decisions morals, sap greu que hi hagi tantes famílies cristianes que viuen en la immoralitat o amoralitat, famílies que no senten la «crida»⁹ per culpa d'una «doctrina» basada en una antropologia deficient, un

8. Vegeu l'article d'Enrique DUSSEL, *La familia en el mundo periférico*, dins el número de *Concilium* citat, pp. 81-96. L'autor escriu: «Decir de manera abstracta, y sin situar el enunciado en tiempo y espacio, que la poligamia simultánea “es contraria a la ley cristiana” es profundamente ambiguo (y en algún sentido falso). No lo era en el Antiguo Testamento, y para san Agustín la poligamia cuando intenta la procreación es permitida. Una vez identificada la estructura familiar europeo-medieval, en la cristiandad (que no es el cristianismo), con la familia “cristiana” en cuanto tal, se juzgó todo otro tipo de estructura familiar histórico como contrario a la estructura de la familia *cristiana revelada*. Pero, nuevamente, como la “medida” con la que se mide la moralidad cristiana de una institución familiar cristiana en América Latina, Africa o Asia no eran los *critérios y principios revelados*, sino la estructura histórica concreta de la familia europeo-moderna de la cristiandad ya constituida en el siglo XV, el juicio negativo sobre la organización familiar en el Mundo Periférico no era sino el efecto de un eurocentrismo deformante y anti-cristiano, ofensivo a la dignidad de las otras culturas, objetivamente dominador —que sigue siendo aproximadamente el criterio actual» (pp. 86-87).

9. Estic citant el discurs de Marifé RAMOS GONZÁLEZ, en el seu article *La familia y las de-*

llenguatge difícil d'entendre, i l'elaboració del pensament lluny de la realitat. A aquestes famílies es dicten «acords»¹⁰, quan en el seu interior sona una «música»¹¹; perquè, de música interior, en tenen: moltes dones la manifesten en el desvetllament progressiu de la consciència de fraternitat compartida a l'hora de redistribuir els rols familiars.

Sovint s'elogien les famílies amb molts fills, però es fa menys amb les famílies que fan lloc a la llar (a la taula i al cor) a persones marginades o amb les famílies que emigren voluntàriament al Tercer Món; i són aquestes famílies les que fan creïble el matrimoni i la fecunditat de la vida familiar. I cada vegada són més els qui creuen que caldria avançar més envers la «gran família» (un concepte «universal» de família). De fet, des de la mateixa experiència cristiana actual, hom pot albirar nous models de família, com és ara la comunitat cristiana de base. En qualsevol cas, és evident que, des de diverses instàncies, es reclama una renovació profunda en el discurs oficial sobre la família no tan dependent dels postulats del «dret natural» (que sovint es confon amb la tradició europea nord-americana).

cisiones morales. ¿Cómo responde la familia cristiana a los nuevos retos morales de hoy en día?, publicat en el número citat de *Concilium*, pp. 97-106. L'autora comenta: «Estas familias no han descubierto todavía el gozo de sentir la moral como un camino elegido libremente, en el que Dios –compañero de camino– anima, empuja, alienta, acoge y perdona. ¿Somos conscientes las comunidades cristianas de la importancia de vivir la moral como respuesta gozosa?, ¿ponen suficiente énfasis las personas que trabajan en la educación moral en este aspecto?». I l'autora creu que caldria un estudi més aprofundit sobre les respostes de les famílies cristianes davant els nous reptes morals; amb tot, subratlla tres actituds significatives i majoritàries, que explica mitjançant el llenguatge suggerent d'una paràbola, en la qual el responsable d'una comunitat, després de comprovar la inutilitat dels esforços continuats que havia posat en circulació per tal d'aconseguir una resposta moral, rep l'observació de l'Anciana-Portadora-de-Saviesa que li diu: «¿Cómo quieres que vengan, si están tan lejos que no han oído tu llamada religiosa? ¿Por qué les dictas tus acordes, si ellos ya te están ofreciendo su música? ¿Por qué no les muestras la cumbre, en lugar de vallar el sendero?» (p. 98).

10. Marifé Ramos anomena «dictar acordes» a «seguir proponiendo (e imponiendo) el modelo habitual de familia en la que se valora exageradamente el papel de la mujer como ama de casa y madre de familia y se minusvalora su vocación profesional. A contribuir a través de determinados documentos al injusto reparto de roles entre el hombre y la mujer en muchas sociedades. A elaborar una teología moral que no tiene suficientemente en cuenta las experiencias y la identidad de los laicos (sobre todo de las laicas). A la excesiva lentitud con la que se dan a conocer avances de la exégesis bíblica que pueden contribuir a la liberación de las mujeres y de las familias» (*La familia y las decisiones morales* 101).

11. L'autora explica la «música» que ofereixen moltes famílies cristianes d'aquesta manera: «a) Ser testimonio vivo de que el Universo es como un útero del que formamos parte. No sólo educan en el cuidado y respeto de la naturaleza, no sólo reciclan con entusiasmo y viven austeramente, sino que nos recuerdan que “somos Naturaleza y somos Universo”. b) Acoger la riqueza multicultural y étnica, teniendo como horizonte y utopía moral el llegar a “amar lo distinto”. Su música interior les lleva a acoger cordialmente los valores que ofrecen los países subdesarrollados, o en vías de desarrollo, a la decadente sociedad europea. c) Un nuevo equilibrio en los roles masculino y femenino. Se pone así fin a situaciones tan injustas como la doble o triple jornada de las mujeres, o cargar sobre las espaldas de éstas la responsabilidad y el cuidado de los hijos» (*La familia y las decisiones morales* 101).

En aquest sentit, gosaria afegir el següent. Qui sap si no hauríem de deixar de preocupar-nos especulativament per l'especificitat de la família cristiana i centrar-nos en la qüestió de com respondre als nous reptes morals d'avui dia. I segurament que, en aquest ordre de coses, caldria deixar de «posar obstacles» al camí i fer un esforç per «mostrar els cims»...

II. EL SIGNIFICAT CRISTIÀ DE LA FAMÍLIA

Vull prescindir de les qüestions morals que afecten la vida de les famílies i més en concret de les parelles. Sens dubte que a moltes famílies que viuen en la immoralitat caldria transmetre'ls l'actitud de Jesús, que diu: «jo tampoc no et condemno», una actitud profundament dinamitzadora de les consciències¹². No hi ha dubte que s'han produït canvis molt profunds i significatius en la família, fins i tot en la família cristiana; malgrat que la percepció eclesial més aviat en faria una lectura negativa, jo diria que, des d'una perspectiva més oberta, qui sap si no seria possible una lectura més positiva.

Ara seria el moment de presentar la doctrina oficial de l'Església sobre la família. No ho faré; millor dit, ho faré exclusivament per situar els posicionaments actuals del Magisteri de cara a la família del futur (en relació amb l'Església). No oblidem que la teologia sobre la família, que metodològicament respon al sistema deductiu, està fortament influenciada pel dret natural: sense negar els aspectes positius d'aquesta doctrina, em sembla que aquesta teoria és vàlida per a la família burgesa, amb una clara estructura d'autoritat. En qualsevol cas, és difícil d'imaginar com la família que es dibuixa en aquesta doctrina pot respondre als reptes d'avui dia: sobre la base del quart manament, és una família condemnada a una escassíssima creativitat, una família pensada des del matrimoni, i poques coses més.

12. Marifé Ramos insisteix que la majoria d'aquestes famílies no senten la «crida» i han abandonat la pràctica religiosa i han posat en perill llur pertinença a l'Església, malgrat mantenir en el seu interior una certa inquietud religiosa. A l'hora d'apropar aquest col·lectiu a la «crida», empra l'exemple dels constructors de ponts de l'Edat Mitjana, i escriu: «Las personas responsables de las comunidades cristianas, los líderes de los movimientos familiares, las teólogas y los teólogos tenemos la tarea de acortar distancias, de utilizar otros lenguajes, y de ofrecer nuevas antropologías (...). En este camino de acercamiento cordial podemos tener dos tentaciones: a) Querer acortar distancias con normas contundentes y claras; por ejemplo, excomulgar. Pero el que se cumplan las normas por miedo no garantiza ni facilita esa otra gran tarea: vivir la moral como respuesta gozosa. b) Olvidar que hay que propiciar un encuentro "a mitad del camino". No podemos esperar tranquilamente, sentados en confortables sillones, mientras los alejados/as tienen que recorrer el largo y difícil sendero. La parábola del Hijo Pródigo nos sigue recordando la actitud del padre que sale de su hogar, y, desde la intemperie, otea el horizonte con los brazos abiertos. Ojalá acabáramos el milenio con una gran actitud de acercamiento hacia las familias cristianas, poniendo el énfasis de nuestro trabajo en ayudarles –por todos los medios– a oír la LLAMADA, en lugar de gastar energías siendo altavoces de las normas» (*La familia y las decisiones morales* 100-101).

Cal reconèixer que, malgrat els «retrocessos» —qui sap si només aparents— del Catecisme de l'Església Catòlica, la teologia dels últims temps sembla haver superat les estretors del dret natural; i certament que uns dels aspectes més esperançadors consistia i consisteix a presentar la família com a església domèstica o com a santuari domèstic. En parlarem més endavant.

Respecte a la doctrina del Magisteri, són molts els qui pensen que, malgrat unes certes i considerables vacil·lacions, es pot dir que ha superat el «massa poc» del text i context, per exemple, de la *Humanae vitae* i ha entrat en un terreny més obert i més ideal. Això és el que es desprèn, si més no, dels documents de Joan Pau II: *Familiaris consortio*, la «Carta a les famílies», l'*Evangelium vitae* i el *Tertio millennio adveniente* (sempre sobre la base del pensament personalista i d'una determinada teologia de la revelació). No cal dir que això és positiu. No ho és tant, de positiu, quan sembla que es condemna com a corrupció qualsevol desviació d'aquest ideal; i qui sap si rere aquests posicionaments no es manifesta una resistència a acceptar els canvis estructurals i funcionals de la família i una voluntat, més o menys explícita, de recuperar el lideratge sobre la família que, en el nostre món, l'Església pràcticament ha perdut¹³.

1. La doctrina cristiana sobre la família¹⁴

Des de la perspectiva del Nou Testament, la família és una xarxa complexa de relacions personals, que comprèn una triple dimensió: les persones vincula-

13. Cf. METTE, *La familia en el magisterio oficial de la Iglesia* 107-119. L'autor subratlla que la família és definida en referència a la voluntat creadora de Déu, i per tant, ancorada fonamentalment en l'ordre creatural: «por consiguiente, constituye una forma social original y peculiar, que no se deriva de otras instituciones —ni de la sociedad ni de la Iglesia—. L'autor critica aquesta teoria, acusant-la de presentar la família com una entitat atemporal i acontextual, com una dimensió completament estàtica, com una estructura donada (que pràcticament té la seva concreció vàlida en el quart manament del decàleg —«y por consiguiente admite tan sólo un margen de creatividad sumamente limitado»—), exclusivament derivada de la institució que la genera, que és el matrimoni entre un home i una dona: «Aunque se prescindiera por una vez de etiquetar de antemano como “ilícita” una desvinculación de matrimonio y familia, como la que se da (y no sólo hoy) con la diversificación de las formas familiares, no por ello se llega a entender la familia como una realidad social y psíquica peculiar, que se distingue del matrimonio en su estructura y función. También teológicamente sigue siendo muchas veces la familia una dimensión subordinada; pues es al matrimonio al que se confiere dignidad sacramental, y por ello suele estudiarse con mayor intensidad. De ahí que también en este caso se prefiera hacer derivar del matrimonio la familia como realidad teológica (pp. 112-113).» Finalment, l'autor qualifica de problemàtica la definició de la família com a «cèl·lula original»: «Como consecuencia del proceso de diferenciación social, todos los posibles sistemas sociales parciales se han independizado y ya sólo son capaces de conectarse entre sí con ciertas condiciones; pero, además, la calidad de las relaciones sociales del sistema parcial familiar ha llegado a convertirse en su rasgo decisivo, lo que se encuentra en llamativa oposición con la relación puramente funcional que domina el trato mutuo en los demás ámbitos. Precisamente en esto estriba la posición precaria de la familia en el momento presente, que por ello termina con más frecuencia que antes en fracaso» (p. 116).

14. El document esmentat anteriorment «Una idea nova. La familia, lloc d'amor i de vincle

des per la sang i altres lligams socials íntims; les persones que pertanyen als «ancestres» i les persones que viuen en una mateixa llar, és a dir, la «família nuclear». Però cal tenir present que aquest tercer tipus de família no té correspondència en el terme hebreu *bayit*, ni en els grecs *oikos* o *oikia*, ni en els llatins *domus* o *familia*. De fet, el context familiar on va fer-se present el cristianisme cal qualificar-lo de «patriarcal» (sense oblidar l'autoritat moral de les mares, en una societat on eren molt nombroses les mares vídues¹⁵).

Són molts altres els aspectes de la vida familiar del món contextual del Nou Testament; per exemple, tot el que fa referència a l'honor, a la irrellevància social de la dona, la situació dels infants, les pràctiques sexuals, etc. El Nou Testament reflecteix amb una fidelitat notable les relacions familiars, sovint conflictives, donant-los una significació nova: els creients, siguin homes o siguin dones, són «fills» i «cohereus» (Ga 4,7); i no podem oblidar dues coses:

social», de les Setmanes Socials de França, comença dient que «la família és el fet social més antic de la humanitat. El model familiar de les nostres societats occidentals impregnades de cristianisme està fonamentat en la parella formada per un home i una dona que s'uneixen per tota la vida, i la unió dels quals, reconeguda per la societat per mitjà d'un acte oficial, el matrimoni, té, entre altres finalitats majors, la de portar fills al món i d'educar-los». El document, després d'afirmar la relació entre vincle conjugal i vincle familiar, reclama el dret del cristianisme a dir-hi la seva: «La família és una societat en miniatura on es teixeixen els vincles de l'amor envers l'altre i on es concreten en fidelitat, solidaritat, perdó. El vincle d'aliança és alguna cosa més que un contracte utilitari: és el lloc de l'*agape*. La família, única institució fonamentada en la gratuïtat del do, resplendeix en el cos social com a testimoni d'aquesta gratuïtat i actor del vincle que uneix els diversos components d'aquest cos. La fidelitat no és simple conservadurisme; és consentiment a l'altre en el seu mateix ésser, i no pas a les seves qualitats. L'amor no és solament passió; és també creació amb el suport de tots, cosa que demana temps i superar els conflictes amb reconciliacions. En el futur el vincle social o es teixirà en les famílies o no es teixirà enlloc. Les parelles estables i fecundes, i concretament les cristianes, hi tenen un paper de testimoniatge i de compromís. La parella reclosa en ella mateixa, sense projecte social, sense estatut estable, sense consciència de les seves responsabilitats, destrueix sense adonar-se'n la societat de la qual es pensa protegir-se.»

15. Llegeixo l'article de Carolyn OSIEK, *El Nuevo Testamento y la familia*, en el número citat de *Concilium*, pp. 13-23. L'autora comenta: «La autoridad moral de las madres, aunque no se recogía en la ley civil, era en todo caso vinculante. La suposición moderna de que el cuarto mandamiento de honrar a los padres (Éx 20,12; Dt 5,16), y las exhortaciones a los hijos en los códigos familiares del Nuevo Testamento (Ef 6,1-3; Col 3,20) para que obedezcan a sus padres, se dirigen a los menores de edad es una adaptación a nuestra propia situación. En su contexto original, en realidad iban dirigidas a adultos. Esto significa que, bajo la ley romana, los varones adultos podían ser cabezas de familia por derecho propio, pero debían obediencia a su padre mientras viviera, quien legalmente —aunque no era habitual en la práctica— controlaba las propiedades del hijo. Sin embargo, dado que la esperanza de vida era muy inferior a la actual en una sociedad moderna, y debido a la costumbre de que los varones se casaran con mujeres hasta diez años más jóvenes que ellos, el padre de la mayoría de los adultos ya no vivía, pero era más probable que aún viviera su madre. Se sabe que ricas viudas judías, cristianas y grecorromanas se encontraban entre los benefactores más generosos, mientras que las viudas pobres eran uno de los miembros más vulnerables de la sociedad. Los hijos adultos tenían una solemne responsabilidad de atender a sus madres viudas y necesitadas, que de otro modo tenían que depender de la ayuda y protección caritativas (1Tim 5,3-16; Sant 1,27)» (pp. 14-15).

que la perspectiva escatològica invalida les relacions existents entre fill i pare, filla i mare i nora i sogra (Mt 10,34-36; Lc 12,51-53), i que el seguiment de Jesús fa que la família s'ampliï més enllà dels vincles familiars convencionals i que s'estableixi un nou fonament per a la intimitat i l'ajuda mútua (Mc 3,31-35; Mt 12,46-50; Lc 8,19-21)¹⁶.

Un dels temes més difícils del Nou Testament és el dels «codis familiars» (Ef 5,21-6,9; Col 3,18-4,1; 1Pe 2,18-3,7), un tema present en l'ètica jueva i hel·lenística, que considera la casa com el microcosmos de l'Estat ben ordenat¹⁷. En qualsevol cas, són molts els qui pensen que aquesta atenció de la comunitat apostòlica a la família respon al paper que aquesta exerceix en el desenvolupament de la comunitat eclesial; és una atenció que revela l'íntima relació entre l'Església i la família, com a signe privilegiat de la presència del Crist.

Ara bé, deixant de banda, aquesta qüestió del tractament que el Nou Testament fa de la família, cal dir que la teologia de la família, avui, ha eixamplat enormement els seus horitzons; i qui sap si un dels factors que han provocat aquest nou impuls de la teologia de la família no ha estat l'experiència de l'Amèrica Llatina. Si fins pràcticament als nostres dies ha estat molt escassa la reflexió teològico-dogmàtica sobre la família, avui podem dir que aquesta reflexió ha entrat en una etapa més aviat dinàmica: la celebració del matrimoni és sols l'inici d'una realitat terrenal i d'un misteri de salvació;

16. Carolyn Osiek es refereix també al fet que les famílies «entraban en bloque en la Iglesia, manteniendo la solidaridad de las familias como unidades sociales y el concepto del yo como parte de dicha unidad» (p. 20), i escriu: «En tales episodios, desde la perspectiva moderna uno se pregunta hasta qué punto los miembros individuales de la familia se daban cuenta realmente de lo que estaba sucediendo y consentían en ello. Sin embargo, también sabemos de conversos individuales que no eran cabezas de familia, pero fueron recibidos en la Iglesia a título personal, especialmente esposas de maridos no creyentes (1Cor 7,13; 1Pe 3,1), si bien esta práctica hacía recaer sospechas sobre cristianos, judíos y otras organizaciones privadas que la permitían, pues se consideraba subversiva del orden patriarcal de la familia y, por tanto, del Estado» (*El Nuevo Testamento y la familia* 21).

17. Carolyn Osiek escriu: «Al menos a partir del legado filosófico de Platón y Aristóteles, el dominio de los varones (que representarían la racionalidad y la inteligencia) sobre las mujeres (que representarían la percepción sensorial y la sensualidad) fue alegorizado por escritores varones como expresión de la primacía del espíritu sobre la materia. Dado semejante paradigma, es impensable que, en el nivel abstracto de la enseñanza ética, varones y mujeres pudieran ser considerados de igual categoría social (...). Más tarde, a partir del siglo IV, los cristianos que ensalzaron el celibato como la única expresión plena de la vida cristiana vieron en el celibato femenino la forma en que las mujeres podían escapar del nexo necesario con la sensualidad, dejando de ser "mujeres", esto es, seres definidos por su sexualidad»; i afegeix: «Aun cuando hoy sólo quedan vestigios de este tipo de concepción de los géneros, Ef 5,22-33 es, sin embargo, uno de los textos más peligrosos del Nuevo Testamento. En él, la sumisión de la mujer al marido y el amor del marido a la mujer son asimilados a la relación de la Iglesia con Cristo. En el antiguo contexto del matrimonio patriarcal, esta comparación debe de haber sido uno de los medios más efectivos de santificar el vínculo matrimonial y de proponer, tanto como cuestionar, un papel para ambas partes. Sin embargo, debido a la comparación eclesiológica, se ha entendido con demasiada frecuencia que el texto convertía en normativa esa relación subordinada» (*El Nuevo Testamento y la familia* 21-22).

els esposos, en virtut del vincle sagrat del matrimoni, inicien un camí de realització segons una *modalitat comunitària* que, des del Vaticà II, s'acostuma a anomenar «comunitat de vida i d'amor».

a) *La realitat humana de la família*

Si analitzem l'evolució del pensament eclesial en els últims dos-cents anys, no és difícil de comprovar un cert desplaçament de la defensa a la promoció, de l'apologètica a l'espiritualitat, de la moral a la mística, de la família «societat jeràrquica» a la família «comunitat d'amor», de la procreació instintiva a la regulació responsable dels naixements, de la família tancada a l'oberta; i són moltes les veus que diuen que l'Església ha intentat la integració d'aquesta «nova família» (urbana i industrial) en la seva vida i missió, però que no sempre ho ha aconseguit.

En aquesta línia és remarcable la lectura positiva que el Vaticà II fa de la família actual. Després d'afirmar que «la salvació de la persona i de la societat humana i cristiana va estretament unida a la bona situació de la comunitat conjugal i familiar» (GS 47), subratlla que «avui l'home avança en el foment d'aquesta comunitat d'amor i en el cultiu de la vida, i els esposos i pares són ajudats en llur excels deure» (*ibid.*); amb tot, adverteix: «Però la dignitat d'aquesta institució no resplendeix pas arreu amb la mateixa claredat, ja que resulta enfosquida per la poligàmia, per la pesta del divorci, per l'amor anomenat lliure i per altres deformacions; de més a més, l'amor nupcial és sovint profanat per l'egoisme, l'hedonisme i les pràctiques il·lícites contra la generació. D'altra banda, les actuals circumstàncies econòmiques, socio-psicològiques o civils causen perturbacions considerables a la família. Per últim, en algunes parts del món s'observen, no sense preocupació, problemes derivats del creixement demogràfic, les consciències s'angoixen per totes aquestes coses. Tanmateix, la força i el vigor de la institució matrimonial i familiar també es manifesten en el fet que els profunds canvis de la societat actual, malgrat les dificultats que se'n deriven, manifesten molt sovint de formes diverses la fesomia autèntica d'aquesta institució» (*ibid.*).

α) *L'abast doctrinal en els documents del Magisteri*

Sens dubte que l'últim document a tenir en compte és la *Carta a les famílies* de Joan Pau II, de l'any 1994. El document subratlla l'aspecte cristià (revelat) de la família com el focus lluminós que permet d'entreveure en profunditat la seva realitat natural. Ho veurem en el moment oportú. Però el que cal dir és que el document parteix d'una premissa que figura en gairebé tots els documents del Magisteri: que en la base de la família hi ha una infraestructura religiosa; una premissa que permet d'extreure'n aquesta conclusió: el futur de la família depèn dels seus continguts religiosos!

En realitat, aquest enfocament reflecteix amb molta fidelitat el pensament dels documents anteriors, que voldria resumir molt breument.

Els documents d'abans del Vaticà II

L'era moderna del Magisteri presenta tot un seguit de documents que van de l'encíclica *Arcanum divinae Sapientiae*, de Lleó XIII, fins a la *Pacem in terris*, de Joan XXIII, essent probablement el més important o significatiu la *Casti connubii*, de Pius XI. No cal dir que els documents dels pontificats de Lleó XII, de Pius X, de Benet XV i de Pius XI reproduïxen els mateixos esquemes de sempre sobre el dret natural; només els discursos de Pius XII semblen situar-se parcialment en un context diferent –sobretot pel que fa al paper de la dona–, tot i que la seva defensa de la família obceix en gran part a la seva particular manera d'entendre els valors de l'Occident cristià¹⁸. Joan XXIII, en ampliar la visió competencial de la dona més enllà de la llar, prepara fins a cert punt la doctrina del Vaticà II.

El Vaticà II

Ofereixo molt breument una part d'aquesta doctrina conciliar, deixant per a més endavant la resta; i qui sap si el text més significatiu no és el següent: «La família cristiana, atès que procedeix del matrimoni, que és imatge i participació del pacte d'amor entre Crist i l'Església, manifestarà a tothom la viva presència del Salvador en el món i l'autèntica naturalesa de l'Església, tant amb l'amor dels esposos, la fecunditat generosa, la unitat i la fidelitat, com amb la col·laboració amable de tots els seus membres» (GS 48).

El concili Vaticà II deixa ben clar que la convivència conjugal i familiar forma part de l'exercici del sacerdoci del Crist (LG 34) i que la vida matrimonial i familiar fa especialment possible l'actuació evangelitzadora dels laics (LG 35): «Els esposos cristians, en virtut de sacrament del matrimoni, pel qual signifiquen i participen en el misteri de la unitat i de l'amor fecund entre Crist i l'Església, s'ajuden mútuament vers la santedat en la vida conjugal i en l'acceptació i educació dels fills i, per tant, tenen llur propi do dins el Poble de Déu en el seu estat i forma de vida. En efecte, d'aquesta unió prové la família, on neixen els nous ciutadans de la societat humana, els quals per la gràcia de l'Esperit Sant, a fi que el seu poble es perpetui en el curs dels segles, pel baptisme esdevenen fills de Déu» (LG 11).

Des d'aquesta perspectiva, el Concili reafirma que «la família ha rebut la missió divina de ser la primera i vital cèl·lula de la societat», i afegeix: «Com-

18. És molt interessant el punt de vista del feminisme a l'hora d'analitzar aquests documents. Convindria llegir el llibre de María SALAS, *De la promoción de la mujer a la teología feminista*, Maliaño (Cantabria), Sal Terrae, 1993.

plirà aquesta missió si es manifesta santuari casolà de l'Església per la mútua pietat dels seus membres i per l'oració comunitària a Déu; si tota la família s'empelta en el culte litúrgic de l'Església; si, finalment, practica una hospitalitat activa, si fomenta la justícia i les altres obres al servei dels germans que passen necessitat» (AA 11)¹⁹. El concili defensa els drets dels pares en l'educació dels fills (AA 30; cf. GE 3) i en l'organització de la vida religiosa de la llar (LH 5). En definitiva, el Concili vol deixar ben clar que «havent donat la vida als fills, els pares tenen l'obligació gravíssima d'educar-los, i per això, han de ser reconeguts com llurs primers i principals educadors» (GE 3)²⁰.

A l'hora de fer una valoració aproximada de la doctrina del Vaticà II sobre la família, el primer que sobresurt és el subratllat del fonament sacramental de la família cristiana: l'estat i la missió dels esposos i pares en l'Església i per a l'Església deriven del sagrament rebut (*virtute matrimonii sacramenti*); la família neix del *connubium* (*ex hoc enim connubio procedit familia*).

En segon lloc (i com a conseqüència del que acabo de dir, el Concili veu la missió de la família de ser la primera cèl·lula de la societat com a derivada de Déu mateix: *hanc familia ipsa missionem divinitus accepit, ut sit prima et vitalis cellula societatis*. Val a dir que la interpretació eclesial de la família no recolza en un nivell ontològic-essencial (com si l'èsser de la família derivés d'una participació pròpiament dita del l'èsser mateix de l'Església), sinó més aviat en un nivell dinàmic-existencial: és per la missió i l'acció profètica dels pares envers els fills –*primi fidei praecones*, segons LG 11– que la família es relaciona amb l'Església; i és per la missió i l'acció litúrgico-pastoral dels pares envers els fills, també segons LG 11, que es parla de la família com a santuari domèstic de l'Església²¹.

19. El text afegeix que l'apostolat dels esposos i de les famílies té particular importància tant per a l'Església com per a la societat civil, i diu: «Els cònjuges cristians han de ser l'un per a l'altre, per a llurs fills i per als altres familiars, col·laboradors de la gràcia i testimonis de la fe. Ells són per a llurs fills els primers proclamadors i educadors de la fe: amb la paraula i amb l'exemple, els formen a la vida cristiana i apostòlica, els ajuden prudentment en l'elecció de llur vocació i fomenten amb tota cura la vocació sagrada que potser han detectat en ells.» Aquesta idea surt també en l'*Optatam totius*, n. 2.

20. El text afegeix: «Aquesta obligació d'educar és tan important que, si manca, difícilment pot ser suplerta. En efecte, pertoca als pares de crear un ambient familiar talment amarat d'amor i pietat envers Déu i els homes que afavoreixi l'educació integral personal i social dels fills. Per tant, la família és la primera escola d'aquelles virtuts socials de les quals totes les societats freturen. Cal, doncs, que ja des de la primera edat els fills aprenguin a conèixer i a reverenciar Déu d'acord amb la fe rebuda en el baptisme i a estimar el proïsme, principalment en la família cristiana enriquida amb la gràcia i amb els deures del sagrament del matrimoni; en ella fan la primera experiència tant de la sana societat dels homes com de la de l'Església; a través de la família, finalment, són a poc a poc introduïts en la convivència humana civil i en el poble de Déu. Per tant, convé que els pares comprenguin la gran importància de la família verament cristiana per a la vida del mateix poble de Déu.»

21. Tanmateix, no és difícil de detectar un cert escrúpol del Concili en l'aplicació del terme «església domèstica» a la família: és veritat que l'Església es revela i es realitza en la família cris-

El Catecisme de l'Església catòlica

Pel que fa al Catecisme de l'Església catòlica, i deixant de banda la qüestió del possible replegament a situacions anteriors al Concili, val a dir que parla de la família en dos moments: en l'apartat sobre el Quart Manament i en el context del sagrament del matrimoni. En aquest moment em referiré al primer punt, on es fa una afirmació fonamental: «Un home i una dona units en matrimoni formen, amb els seus fills, una família, quelcom anterior a tot reconeixement per part de l'autoritat pública» (n. 2202). Déu, creant l'home i la dona, va instituir la família humana i la va dotar de la seva constitució fonamental; la formen persones iguals en dignitat. Pel bé comú dels seus membres i de la societat, la família implica una diversitat de responsabilitats, de drets i de deures (n. 2203).

Com a conseqüència d'aquests principis, el Catecisme reafirma que la família és la cèl·lula original de la vida social, és la societat natural on l'home i la dona són cridats a donar-se ells mateixos en l'amor. L'autoritat, l'estabilitat i la vida de relacions dins la família constitueixen el fonament de la llibertat, de la seguretat i de la fraternitat a l'interior de la societat. La família és la comunitat on, des de la infantesa, es poden aprendre els valors morals i començar a honorar Déu i a fer un bon ús de la llibertat. La vida de família és la iniciació a la vida en la societat (n. 2207). És normal que aleshores s'afegeixi que la família ha de ser ajudada amb les mesures socials adequades, però que les societats més àmplies no han de fer, en virtut del principi de subsidiaritat, el que les famílies poden fer (n. 2209).

No voldria treure cap conclusió, d'aquesta «doctrina». Em sembla que no van del tot desencaminats els qui denuncien en el Catecisme una certa regressió, sobretot pel que fa a les afirmacions universals basades (exageradament) en el famós «dret natural». És clar que el Catecisme diu més coses, sobre la família: ho veurem una mica més endavant.

β) Les diverses matisacions d'aquesta doctrina

Una vegada més ens hem de referir a les crítiques que el Magisteri ha dirigit als intents «secularitzadors» de què ha estat objecte la família de part de la societat actual. Cal dir, però, que, en general, l'actitud crítica del Magisteri ha estat més àmplia. En efecte, quinze anys després del Vaticà II, el Sínode de la Família de l'any 1981 subratlla com a aspectes negatius (i com a causants de la desintegració familiar) la permissivitat social, el secularisme, l'acció

tiana, però a la seva manera: no d'una manera absoluta, que permeti parlar d'una coincidència exhaustiva entre l'Església i la família, sinó segons una certa analogia. La *LG* emprà l'adverbi *velut* i la *AA* recorre també a l'analogia (no a la identificació absoluta) amb l'adverbi *tamquam*, «com un santuari domèstic». Ho veurem més endavant.

opressora del Primer Món sobre el Tercer i la pressió dels *media*; però tampoc no oblida el problema de l'habitatge, per exemple. Com a aspectes positius, assenyala l'exercici d'una autoritat familiar menys despòtica i la col·laboració dels esposos entre ells i amb els fills.

D'aquesta anàlisi se'n fa ressó la *Familiaris consortio* que, en el número 6, assenyala com a avenços positius una consciència més viva de la llibertat personal i de la necessitat de millorar les relacions interpersonals, a més de la promoció de la dignitat de la dona, la procreació responsable, l'educació dels fills, les relacions entre diverses famílies i el major coneixement del paper eclesial i social de la família; i com a retrocessos, una equivocada concepció teòrica i pràctica de la independència de la parella, les greus ambigüitats pel que fa als posicionaments d'autoritat respecte als fills, les dificultats a l'hora de transmetre els valors de sempre, el nombre creixent de divorcis, d'avortaments, etc.

Quan l'Assemblea General de les Nacions Unides va proclamar l'any 1994 l'Any Internacional de la Família, amb el lema: «La família, recursos i responsabilitats en un món en evolució», ho va fer des del convenciment que la família constitueix la unitat bàsica de la societat, tot i assumir diverses formes i funcions segons la societat de cada país. L'ONU volia contribuir al foment dels drets bàsics i de les llibertats fonamentals de les persones i a la consciència d'igualtat entre l'home i la dona en la família. Joan Pau II va acollir la iniciativa i, amb ocasió del *Family Fest*, el 6 de juny de 1993, escrivia: «L'Església aplaudeix cordialment aquesta iniciativa i s'associa a ella amb tot l'amor que sent per la família humana. També vol anunciar, precisament durant aquestencontre internacional de les famílies, una *convocatòria especial* per a tot el poble cristià. Des de la festa de la Sagrada Família d'aquest any, fins a la de 1994, també en l'Església Catòlica celebrarem l'Any Internacional de la Família» (*L'Osservatore Romano*, 11.6.93).

Les orientacions pontíficies anaven en aquesta direcció: renovar l'anunci evangèlic de la família, aprofundir els valors constitutius d'aquesta institució natural i dedicar tot un any a la pregària i a la catequesi sobre la família. El document més significatiu fou la *Carta a les famílies*, ja esmentada, on el Papa utilitza el llenguatge d'un pastor que s'apropa a les famílies, i resa i comenta amb elles els valors principals de la vida cristiana (n. 4). Després dels primers cinc números introductoris, el papa desenvolupa una catequesi sota el títol de *la civilització de l'amor* on no falten les referències més o menys explícites a la contracepció, l'avortament i l'esterilització²².

22. Val a dir que els números 11 i 12 són els més característics de l'antropologia de Joan Pau II i que els números del 13 al 17 contenen una valuosa exposició dels temes de l'espiritualitat i de l'ascètica familiar. La segona part de la carta és com una mena d'exercici de direcció espiritual, i en el n. 20 arriba a dir que la família se situa en el centre de la Nova Aliança. La carta acaba dient que «a través de la família flueix la història de l'home i la història de la salvació de la humanitat» (n. 23).

b) *La realitat teològica de la família*

L'interès «pastoral» de l'Església envers la família és evident. L'Església sent la responsabilitat d'acompanyar les famílies en els canvis que experimenta el món d'avui. L'Església creu que la vida matrimonial i familiar és un dels camps prioritaris de realització de la vocació específica dels laics i que el matrimoni i la família tenen la virtut de condensar aspectes tan fonamentals de l'existència humana com ara l'amor, el treball, la transmissió de la vida i l'educació en els valors fonamentals, la convivència, l'esperit comunitari i la relació interpersonal²³. Davant els canvis tan profunds del nostre temps (i dels sofriments que aquests canvis comporten), són molts els qui volen ajudar els creients sovint perplexos i que comencen a dubtar de la solidesa de les conviccions de sempre: són molts els qui entenen l'evangelització de la llar precisament com el sistema de situar l'evangeli de Jesús al bell mig d'aquestes situacions doloroses.

Amb tot, rere aquest interès pastoral, no sempre hi ha hagut una correcta i positiva teologia de la família; més encara, hom diria que, de la família, la teologia no se n'ha ocupat directament, sinó solament en quant la família és una «conseqüència» del matrimoni.

I encara convindria fer una altra precisió. L'actual posició de la teologia cristiana davant el matrimoni no compta, per exemple, amb la unanimitat dels Pares. D'aquests «dolors de part» de la teologia de la família i del «part» de la mateixa pràcticament als nostres dies, en parlaré breument ara mateix.

α) *Les ambigüitats de la teologia antiga*

No és aquest el moment de fer un seguiment exhaustiu de la doctrina patristica sobre la família i el matrimoni; reconec que una feina com aquesta, així com l'anàlisi de la teologia medieval i del començament de l'Edat Moderna, és imprescindible per a obtenir una visió de conjunt del problema. Però no és aquest el lloc, ni jo estic capacitat per a fer-ho²⁴.

23. Vegeu el document dels bisbes bascos, citat anteriorment. El document afirma la gran afinitat entre la comunitat familiar i l'eclesial i, després de referir-se a la doctrina de la família com a «església domèstica», afegeix: «Els esposos i pares cristians han de veure en la família, en quant que realitat bàsica, la primera escola de vida cristiana: s'hi viuen i transmeten valors tan fonamentals com ara el sentit de transcendència, el coneixement de la persona de Jesús, l'actitud orant, la solidaritat amb la persona que sofreix o passa necessitat, la gratuïtat en les relacions o el respecte a la dignitat de tot ésser humà (...). D'altra banda, és en aquest camp on els creients es troben sovint amb l'experiència del sofriment, del fracàs i de la creu, tant en la vida pròpia com en la dels altres. El dolor de les parelles en crisi o que viuen separades, el sofriment provocat per embarassos no desitjats, no poden deixar indiferents la comunitat cristiana i els seus membres».

24. Voldria deixar constància del magnífic treball de Josep M. BLANQUET, *La Sagrada Família, icono de la Trinidad*, publicat a Barcelona l'any 1996, que és una ampliació reeixida de la tesi doctoral de l'autor, defensada a la Facultat de Teologia de Catalunya. Jo seguiré parcialment les indicacions de l'autor.

Els Pares s'interessen, evidentment, pel matrimoni i per la família; alguns d'ells analitzen la seva naturalesa profunda i hi veuen una analogia respecte a la comunitat eclesial: a partir d'Ef 5,32, veuen en el matrimoni una icona o una «imatge substancial» de les relacions misterioses entre el Crist i l'Església. En aquest cas, la família apareix com el lloc especial i significatiu de la presència del Crist; els Pares exhorten a respectar-la i a viure aquesta íntima relació a través del compliment dels manaments i obligacions que els són propis.

En aquest sentit, els Pares Apostòlics subratllen la «normalitat» de la família cristiana, en la qual sobresurt la castedat familiar i la cura responsable dels pares respecte als fills. Això és el que posen de manifest, per exemple, la *Carta a Diognet* i la *Primera Carta de Climent als Corintis*. Sant Ireneu contradiu el punt de vista dels gnòstics i defensa la institució matrimonial.

Un esquema de la doctrina patristica sobre el matrimoni i la família podria ser aquest:

– La família, per tal com està edificada sobre el matrimoni, és un do de Déu, i els esposos manifesten l'excel·lència d'aquest do mitjançant la castedat matrimonial²⁵; però des del començament es privilegia en l'Església el camí de la continència, la qual cosa és particularment evident en els segles IV i V, a partir de la influència de sant Agustí i de sant Jeroni, que tendeixen a considerar l'estat matrimonial com a menys perfecte comparat amb el de la continència perfecta²⁶.

– L'amor dels esposos realitza místicament l'amor de Jesucrist a l'Església, per la qual cosa ha de ser molt valorat a l'interior de la comunitat cristiana²⁷.

Però hi ha un aspecte de la qüestió que convé no oblidar. Si, d'una banda, cal valorar com a molt significatiu l'influx provocat per la cultura germànica

25. Blanquet, després de citar Ireneu i Climent, recull un parell de textos de sant Agustí, en el *De dono perseverantiae* i el *Sermó 354*, on subratlla la qualitat moral dels casats que viuen castament. D'altra banda, els Pares Apostòlics insisteixen en els deures de l'estat del matrimoni com a font de santificació; i, en comentar un text de Climent Romà, Blanquet escriu: «Este texto conviene que sea situado en la estructura general de la carta. Clemente escribe esta carta para restablecer el orden en la comunidad de Corinto turbada por la rebelión contra los sacerdotes. Por eso exhorta a la práctica de aquellas virtudes que son más necesarias para restablecer el orden: la humildad y la obediencia, el temor de Dios y la conformidad con su voluntad, la concordia, etc. Y todos deben contribuir a ello, desde el individuo, en todas sus relaciones humanas, hasta toda la comunidad eclesial» (p. 348).

26. Blanquet, de sant Agustí, cita en primer lloc els textos més importants sobre el matrimoni (bàsicament el *De nuptiis et concupiscentia* i el *Contra Iulianum*), a partir de l'anàlisi del matrimoni de Josep i Maria (pp. 174-188; cf. també pp. 398-403). Més endavant, quan tracta la qüestió de la Sagrada Família com a germen de l'Església naixent (pp. 565-569), cita Agustí i Jeroni com a responsables principals d'aquest desplaçament doctrinal.

27. Blanquet, a més de citar diversos textos dels Pares Apostòlics, fa referència a Tertul·lià, en el seu *Ad uxorem*, una de les pàgines més belles sobre la unió conjugal (p. 352).

pagana sobre la vida sexual de les parelles, d'una altra cal tenir molt present el recel amb què, a partir del segle V, varen ser vistes les pràctiques sexuals i matrimonials romanes tradicionals i l'apologia cada vegada més vigorosa de l'ascetisme i de l'abstinència sexual àdhuc dins el matrimoni. En aquest sentit foren decisives l'obra de sant Jeroni *Adversus Iovinianum* i, sobretot, la doctrina de sant Agustí²⁸.

Amb tot, per tal de comprendre les orientacions posteriors en aquesta matèria, cal tenir present l'aparició, durant l'etapa que va del segle VI al IX, d'un nou tipus d'estructura familiar i conseqüentment d'una redefinició de la família a l'Europa occidental: la família passa a ser un grup basat essencialment en la relació paterno-filial, independentment de la classe social dels components de la família. Però cal no oblidar que la síntesi cristiana sobre el matrimoni representada per sant Agustí no fou acceptada universalment: el divorci i el posterior matrimoni es mantingueren com a realitats socials, especialment entre les classes superiors, així com el concubinat i les relacions sexuals extramatrimonials, malgrat que els teòlegs i els autors penitencials persistissin a mantenir viva la visió agustiniana, sovint amb un rigor molt superior al del bisbe d'Hipona.

β) *El desvetllament teològic dels nostres dies*

El Vaticà II va entendre la família com «una escola de més rica humanitat» (GS 52) i continua afirmant que la família «constitueix la base de la societat» (*ibid.*); en definitiva, vol que «els fidels cristians, aprofitant el temps present i distingint entre realitats eternes i formes mudables, siguin amatents a fomentar els valors del matrimoni i de la família, tant amb el testimoniatge de la pròpia vida com amb l'actuació associada a la de gent de bona voluntat» per tal de respondre «a les necessitats i a les conveniències de la família corresponents als nous temps» (*ibid.*).

En una línia de bons desitjos, hom voldria que la família fos una *escola de diàleg*, una mena de *taller de fraternitat, gratuïtat i solidaritat*, una oportunitat per a aprendre a ser *corresponsable*. L'ideal se situa en una família que *educa en la llibertat*, que cultiva la unitat en la llibertat, una família *oberta i compromesa*.

28. Vegeu l'article de Charles J. REID, *Historia de la familia*, dins el número citat de *Concilium*, pp. 27-29. L'autor escriu: «La actitud básica de san Agustín con respecto al matrimonio, la sexualidad y la familia puede seguirse en algunas de sus obras escritas a lo largo de cuarenta años, pero su desarrollo más sistemático se encuentra en el tratado *De bono coniugali*. En esta obra exponía san Agustín que el matrimonio cristiano estaba al servicio de tres bienes fundamentales: la procreación, la fidelidad y el *sacramentum*, término cuya traducción más adecuada sería "estabilidad simbólica". Pero al mismo tiempo, san Agustín proclamaba el valor superior de la virginidad: "... bueno es el matrimonio... pero vale más no casarse, ya que sería mejor para la sociedad no tener necesidad del matrimonio"».

És a partir d'aquest ideal que avui podem parlar d'una autèntica *espiritualitat familiar*²⁹, una espiritualitat que, per cert, les comunitats cristianes de base generen d'una manera molt encarnada; aleshores es descobreix la funció humanitzadora de la família, el seu dinamisme personalitzador i la seva força socialitzadora.

Molt a prop d'aquesta consideració de l'espiritualitat familiar s'ha anat construint, en els últims temps, una incipient teologia de la família. Davant la impossibilitat de referir-me extensament a aquesta teologia -més endavant hi tornarem en parlar de la família com «església domèstica»-, prefereixo deixar-ne constància a partir d'unes dades prou significatives.

En efecte, en el solc obert pel Vaticà II³⁰, el Catecisme de l'Església catòlica posa de manifest que la família cristiana és una comunió de persones, reflecteix una imatge de la comunió de la Trinitat. La seva activitat procreadora i educativa és el reflex de l'obra creadora del Pare. És cridada a participar en la pregària i el sacrifici del Crist. L'oració diària i la lectura de la Paraula de Déu l'enforteix en la caritat. La família cristiana és evangelitzadora i missionera (n. 2205)³¹. El Catecisme veu en la llar el lloc on els pares donen testimoni d'una educació fonamentada en la tendresa, el perdó, el respecte, la fidelitat i el servei desinteressat (n. 2223): per la gràcia del sagrament del matrimoni, els pares han rebut la responsabilitat i el privilegi d'*evangelitzar els seus fills*, per tal que, des de ben petits, siguin associats a la vida de l'Església (n. 2225).

Pel seu compte, el document del Pontifici Consell per a la Família, sovint citat, insisteix que el punt de partença per a un itinerari de preparació al matrimoni és la consciència que el pacte conjugal ha estat assumit i elevat pel Senyor Jesucrist, amb la força de l'Esperit Sant, a sagrament de la Nova Aliança. Associa els cònjuges a l'amor oblatiu de Crist Espòs envers l'Església, la seva Esposa (cf. Ef 5,25-32), convertint-lo en imatge i participació d'aquest amor, en fa una lloança al Senyor i santifica la unió conjugal i la vida dels fidels cristians que el celebren, i dóna origen a la família cristiana, església domèstica i

29. Vegeu l'article de Márcio FABRI DOS ANJOS, *Por una espiritualidad de la vida familiar*, en el número citat de *Concilium*, pp. 139-151.

30. El Concili, en parlar de l'estat de vida, santificat amb un sagrament especial, del matrimoni i de la família, afirma que «la família cristiana proclama ben alt tant la força present del Regne de Déu com l'esperança de la vida benaurada» (LG 35).

31. El Catecisme reproduceix aquesta teologia sobretot en els números que fan referència al sagrament del matrimoni. En el n. 1655 es diu que el Crist volgué néixer i créixer en el si de la Sagrada Família de Josep i de Maria. L'Església és la «família de Déu»; des dels orígens, el nucli de l'Església estava sovint constituït per aquells qui, «amb tota la seva família», esdevenien creients. El n. 1656 cita el Vaticà II quan aquest parla de l'«església domèstica»: en el si de la família els pares són «amb l'exemple i la paraula per als fills els primers predicadors de la fe, al servei de la vocació pròpia de cada un i, molt especialment, de la vocació sagrada»; i el n. 1657 afegeix: aquí s'exerceix d'una manera privilegiada el *Sacerdoci baptismal* del pare de família, de la mare, dels fills, de tots els membres de la família. Això, d'una banda. D'una altra, el n. 2204 afirma que la família cristiana ve a ser una revelació i una realització específica de la comunitat eclesial, raó per la qual cal designar-la com una *església domèstica*. És una comunitat de fe, d'esperança i de caritat; té una importància singular dintre l'Església, tal com veiem en el Nou Testament.

«primera i vital cèl·lula de la societat» (AA 11) i «santuari de la vida»³². Per als cristians, el matrimoni, que té el seu origen en Déu creador, implica a més una veritable vocació a un particular estat i vida de gràcia per al bé de l'Església i de la societat: i això amb tot el significat i la força d'un compromís públic, pres davant de Déu i de la societat, que va més enllà dels límits individuals.

2. L'evangelització de la llar

Quan el document del Pontifici Consell per a la Família postulava que cal recuperar la identitat cristiana del matrimoni i de la família, per tal que la família mateixa arribi a ser una comunitat de persones al servei de la vida humana i de la fe –veritable «església domèstica, centre de comunió i de servei eclesial», com demana la *Familiaris consortio*, n. 66, «cridada a anunciar, celebrar i servir l'Evangelí de la vida», com exigeix l'*Evangelium vitae*, n. 92–, no feia res més que explicitar allò que la doctrina del Magisteri considera que ha de ser l'objectiu i el contingut de l'evangelització de la llar³³.

El document, en subratllar amb tanta força l'aspecte evangelitzador de la família, té com a horitzó, a més del Vaticà II (*GS* 66, *AA* 11 i *GS* 16) i de *CEC* 2105, tres textos del Magisteri: l'*Evangelii nuntiandi*, l'*Evangelium vitae* i la *Familiaris consortio*. Ho tindrem en compte a l'hora de valorar el significat profund de l'evangelització de les famílies.

a) El significat de l'evangelització de les famílies

El document dels bisbes bascos, sovint citat, afirma que «són nombroses les raons que justifiquen una presència evangelitzadora especialment intensa en

32. El document parteix del convenciment que allò que l'Església realitza a favor de la família i del matrimoni contribueix al bé de la societat com a tal i de tots els homes. El matrimoni cristià, ja en la seva expressió de novetat de vida, realitzada pel Crist Ressuscitat, expressa sempre la veritat de l'amor conjugal i és com una profecia que anuncia, d'una manera clara, l'exigència veritable de l'ésser humà, home o dona, cridats, des de llur origen, a viure en la comunió de vida i d'amor i en la complementarietat que portin a aconseguir la potenciació de la dignitat humana dels cònjuges, el bé dels fills i el de la mateixa societat, amb «la defensa i la promoció de la vida... deure i responsabilitat de tothom» (*EV* 91).

33. El document considera que «la preparació al matrimoni ha d'inscriure's en la urgència d'evangelitzar la cultura –amarant-la en les *arrels* (cf. *EN* 19)– en tot allò que es refereix a la institució del matrimoni: fer penetrar l'esperit cristià en les ments i en els comportament, en les lleis i en les estructures de la comunitat on els cristians viuen (cf. *CEC* 2105). Aquesta preparació tant implícita com explícita, constitueix un aspecte de l'evangelització, fins a poder aprofundir la força de l'afirmació del Sant Pare: “La família és el cor de la nova evangelització.” La preparació mateixa “és una tasca que correspon principalment als esposos, cridats a transmetre la vida, fonamentant-se en una consciència cada vegada més renovada del significat de la procreació, com un esdeveniment privilegiat en el qual es manifesta que la vida humana és un do rebut per tal de ser recíprocament donat” (*EV* 92)» (n. 20).

aquest àmbit, en el qual el laicat ha de ser el principal protagonista. Per exemple, la defensa i promoció de la vida, l'educació de la fe i dels valors ètics coherents amb ella, l'atenció als problemes urgents plantejats avui des de diversos àmbits de parelles, les repercussions de la vida laboral en l'àmbit familiar, la dignitat de la dona. Tot això fa que aquest sigui un camp molt idoni perquè la dona i l'home laics visquin la seva experiència cristiana i el seu compromís transformador». El document subratlla que la pastoral matrimonial i familiar ha d'ajudar a viure el seguiment de Jesús en l'àmbit familiar; i afegeix: «concretament, han de mirar de consolidar l'estabilitat de la llar, promoure l'educació cristiana dels fills i l'atenció a la fe dels mateixos pares, i estimular el creixement conjunt en els valors humans i cristians».

Val a dir que els textos, en parlar de la «força evangelitzadora» de la família, centren la seva atenció en el potencial evangelitzador *dels pares* (tot i que no caldria oblidar el paper que, per exemple, juguen avui els avis en la iniciació cristiana dels néts...)³⁴. Ja hem vist que el document del Pontifici Consell per a la Família, després de constatar «un accentuat deteriorament de la família» i «una certa corrosió dels valors del matrimoni» (n. 1), presenta el prometatge «en el context d'un dens procés d'evangelització (...) que és maduració i aprofundiment en la fe», fins a arribar a dir que «el moment privilegiat de la preparació al matrimoni és desitjable que es transformi, sota el signe de l'esperança, en una Nova Evangelització per a les futures famílies» (n. 2).

Per tal d'analitzar el significat de l'evangelització de la llar convindria fer esment de molts altres textos més o menys propers al Magisteri. He citat bàsicament el document del Pontifici Consell per a la Família perquè, al meu entendre, és un dels que millor sintetitzen el pensament oficial i deixen entreveure aquest significat o intencionalitat. I la pregunta podria ser formulada d'una manera més àmplia en el sentit de plantejar el significat de l'anomenada *nova* evangelització.

En aquest sentit, jo diria que no és del tot injustificada la impressió que amb aquest projecte d'evangelització de la família i des de la família es vol recuperar el paper tradicional de la família en la societat i en l'Església, un paper molt pròxim al d'assegurar la resistència al canvi. Dit en els termes més positius possibles, la família com a comunitat d'amor és cridada a exercir una funció in-

34. El document del Pontifici Consell per a la Família recorda, d'una banda, que «el matrimoni conserva sempre en ell una font d'energies formidables (cf. FC 43) que, amb el testimoni dels esposos, pot esdevenir una Bona Nova, i contribuir fortament a la nova evangelització i assegurar el futur de la societat» (n. 10); d'una altra, presenta la família com «el lloc més adequat on els pares, en virtut del sacerdoci comú, poden acomplir gestos sagrats i administrar alguns sacramentals, a judici de l'Ordinari del lloc, com per exemple en les circumstàncies de la iniciació cristiana, en els esdeveniments alegres o dolorosos de la vida quotidiana, en la benedicció de la taula. Un lloc particular és donat a la pregària familiar, la qual crearà un clima de fe a l'interior de la llar i serà mitjà per a viure, en relació als fills, una paternitat-maternitat més plena, tot educant-los a la pregària i introduint-los en el progressiu descobriment del misteri de Déu i en el col·loqui personal amb Ell» (n. 56).

dispensable per a l'Església del demà, que és la de transmetre cap endins i cap enfora tot un seguit de valors que, sobre la base de l'amor, tradueixin una autèntica vivència de l'Evangelí.

b) *La importància eclesial de la família*

No hi ha evangelització si no hi ha autèntica conversió a l'Evangelí de Jesucrist. Sembla que no cal ni dir-ho. I aquesta conversió hauria de començar per sotmetre a una anàlisi rigorosíssima tot el que s'ha anat acumulant al llarg dels segles en forma de patrimoni familiar cristià. A l'oïda familiar hauria de ressonar com una instància crítica, per exemple, el capítol 10 de sant Mateu...

No insisteixo en aquest punt; en canvi, sí que ho faig en l'aspecte de la valoració de la família com a cèl·lula eclesial. Com veurem immediatament, la família o la llar, en la mesura en què s'obre sincerament a les exigències de l'Evangelí, es converteix en un germen d'una Església nova, capaç de transformar tota l'estructura eclesial.

Aquest és, al meu entendre, el significat de l'expressió «església domèstica» que el concili Vaticà II va recuperar no sense reserves, semblantment a com ho havia fet sant Joan Crisòstom, en el seu temps; una expressió que, en els documents postconciliars s'ha convertit en normal, especialment allà on s'aborda la importància eclesial de la família.

Tanmateix, cal reconèixer el desplaçament d'accent que l'expressió ha anat experimentant. Jo diria que, en lloc de mantenir-la en la seva significació originària, sovint s'ha volgut emprar com a slogan per a re-domesticar-la eclesiàsticament. Hom té la impressió que l'expressió amaga la secreta intenció de fer de la «família catòlica» un lloc segur contra les disbauxes liberalitzadores i disgregadores d'avui dia i un instrument per a assegurar el futur (numèric) de la mateixa Església.

Jo estic convençut que si es vol de veritat que la família o la llar sigui l'«església domèstica» que el Vaticà II postulava, cal en primer lloc que l'aparell eclesial o eclesiàstic renunciï a la seva funció secular de tutela de la institució familiar, i que, en segon lloc, escolti atentament allò que l'Esperit diu a les famílies cristianes. D'altra banda, les famílies haurien de fer l'esforç de deixar de ser unes simples cadenes de transmissió del pensament oficial de l'Església i haurien d'anar essent el lloc on s'experimenta la fe i on es pot verificar l'autèntic desenvolupament eclesial.

QUARTA PART: LA FAMÍLIA COM A «ESGLÉSIA DOMÈSTICA»

Ja hem dit que l'afirmació de la família com a «església domèstica» és la concepció clau de la moderna teologia sobre la família. M'interessa ara d'analitzar aquest concepte tal com apareix en els documents conciliars i en el Ma-

gisteri posterior al Vaticà II. Però, d'entrada, cal dir que el Concili recull la imatge bíblica de l'Església com a temple o casa de Déu (o casa espiritual), molt sovintejada en el Nou Testament.

Deixant de banda altres aspectes de la qüestió, mirarem de recuperar la importància de la llar com a «església» en el cristianisme primitiu i en la reflexió patristica. En segon lloc, analitzarem el significat de l'expressió en el Vaticà II i en el Magisteri posterior. En tercer lloc, i molt breument, presentaré en forma d'hipòtesi teològica el present i el futur eclesials a partir d'unes llars evangelitzades.

I. LLAR I ESGLÉSIA EN ELS INICIS CRISTIANS

Ja hem insinuat anteriorment la importància de la llar (i del *Paterfamilias*) en el món greco-romà. D'altra banda, l'Antic Testament testimonia la voluntat de Déu d'habitar entre els homes, una voluntat que Israel reconeix quan es reuneix entorn de la tenda de l'aliança o de l'encontre (Ex 33,7): caldria aquí fer esment del conflicte latent entre els partidaris de construir un temple a Jahvè (Déu sembla refusar-lo, malgrat les positives al·lusions a Bet-el de Gn 28,18-19) i els contraris a fer-ho.

Els evangelis presenten una mena d'actitud crítica de Jesús envers el temple de Jerusalem, en el sentit que, segons ell, la presència de Déu cal cercar-la, a partir d'ara, en l'àgape comunional amb els pecadors: l'acolliment del perdó no cal ajornar-lo fins a la visita sacral a la ciutat santa i l'ofrena pel pecat, sinó que s'obté gratuïtament. Des de la perspectiva de Jesús, l'Israel restaurat no havia d'estructurar-se sobre la base d'un espai sacralment jerarquitzat, per tal com «Déu havia visitat el seu poble»; si el temple i el culte (segons el Levític) eren com una mena de microcosmos i una mena d'anticipació de l'estadi final de l'evolució del món, ara tot queda superat en dues direccions: per un costat, Jesús és personalment el temple de Déu, i la seva vida-mort l'únic sacrifici; d'un altre, el món sencer és el gran temple de Déu i la quotidianitat de la vida allò que ens fa plaents a Déu.

Cal dir, però, que aquesta perspectiva no fou plenament integrada en la consciència de fe cristiana fins a la destrucció de Jerusalem i del seu temple. A partir d'aleshores l'admiració i entusiasme que despertava en els pelegrins la visió esplèndida del conjunt ciutat-temple (com se suggereix a Mc 13,2) queden dirigides envers la «Jerusalem celestial», que té la seva anticipació simbòlica en l'església o assemblea cristiana. El poble pelegrí esdevé enviat i l'esperança ens esperona a cercar la plenitud humana en la comunitat on misteriosament s'anticipa: «Aixequen-vos, anem-nos-en d'aquí!» (Jn 14,31).

En aquest context, quina importància té la llar per a l'experiència cristiana?

1. *Els deixebles i llurs cases*

«Deixar la casa» és una expressió que sovint denota l'experiència del seguiment de Jesús (cf. Mc 10,29), on «casa» vol dir entorn familiar. Noteu que el nom de «casa», en la nostra llengua, té un primer significat més etimològic de «sostre» o «cabana» i un de més genèric d'«edifici»; la «casa pairal» és la casa dels pares, d'on prové la família, i la «mansió» és el lloc on hom habita.

En el Nou Testament la «casa» és tot això i molt més: «prendre a casa», en Mt 1,20.24, vol dir rebre una dona com a muller. El grec *oikia* vol dir més aviat «lloc on hom habita», però també «la descendència de» o «la família de» (Lc 1,27; 2,4). Si tenim en compte els cercles socials de l'antic Israel, l'individu és, en primer lloc, membre de la seva família o casa (*bayit*) o «casa paterna» (*bet 'ah*) (Gn 24,38.40; Js 7,16-18), les famílies són unitats que constitueixen un «clan» (Mi 5,1ss) i els clans s'agrupen en «tribus»; la comunitat de tribus s'anomena «Israel» o «casa d'Israel» (Js 24,9s; cf. Mt 15,24).

a) *Jesús i la «casa escatològica»*

Jesús «deixa» la seva casa o família, fins al punt d'afirmar que casa seva era la casa del seu Pare (Lc 2,49-51). Els de casa seva són «fora» de la nova «família escatològica» (Mc 3,21.31-35). Però Jesús té una casa que, en principi, podria ser la de Simó i Andreu (Mc 1,29); va «a altres llocs» (Mc 1,38), però Jesús «entrà novament a Cafarnaüm», «a casa» (Mc 2,1): «va entrar a casa amb els deixebles» (Mc 3,20; cf. Mc 7,17; 9,28; 9,33; 10,10). Jesús, que va entrar en moltes cases (Mc 2,15; 5,38-39; 7,24; 14,3), té la seva pròpia casa «amb els deixebles», on reuneix la «família escatològica».

Ara bé, als deixebles que, seguint la seva crida, abandonen llur casa, Jesús els dona la missió de dur la «pau» (és a dir, el *shalom* escatològic) a les cases que els acullin (Lc 10,5s). En aquest sentit, hom pot ser deixeble de Jesús i «tornar» a casa seva (cf. Mc 5,19; Lc 8,39). La «casa», en aquest cas, és l'espai normal de l'evangelització: «Jesús el va enviar a casa seva» (Mc 8,26). És clar que aquest «tornar» no té res a veure amb el «tornar» de Mt 12,44, ni amb l'«entrar» de Mt 24,43. «Entrar» evangèlicament en una casa és fer que hi entri la salvació: «Avui ha entrat la salvació en aquesta casa» (Lc 19,9), és anticipar-se a aquella «entrada a les noces» de Mt 25,10, o «entrar al Regne del cel», de Mt 7,21.

b) *La «casa», centre de la vida eclesial*

El nucli de la primitiva comunitat cristiana de Jerusalem habitava una «casa» com a lloc de l'assemblea específicament cristiana (Ac 1,13: on es reunien, *êsan katamenontes*); però també: «a casa partien el pa (*klontes te kat'oi-kon arton*)» (Ac 2,46), «en el temple i per les cases (*kat'oikon*) ensenyaven i evangelitzaven Jesús el Crist (Ac 5,42).

En aquest sentit, Saule és, a Damasc, a casa de Judes (Ac 9,11); Corneli es converteix «amb tota la seva casa» (Ac 10,2.25.27) 11,3); Pere va a la «casa de Maria» (Ac 12,12) i a la de Lídia (Ac 16,15.40); Pau, a Corint, abandona la Sinagoga i va a viure a casa d'un tal Tici Just (Ac 18,7).

Vet aquí, doncs, que *kat'oikon ekklèsia*, de Rm 16,5, no vol dir l'assemblea de la família, sinó l'assemblea de cristians que es reuneixen en una casa, l'expressió que la Vulgata tradueix com a *ecclesia domestica*. És l'assemblea que es reuneix a casa de Prisca i Aquila (Rm 16,3-5; 1Co 16,19) i a casa d'Aristòbul (Rm 16,10) i de Narcís (Rm 16,11) i també a la de Gaius (Rm 16,23).

El context cultural feia possible que l'Església es reunís domèsticament, sota la presidència del cap de casa, home o dona.

La casa oferia un teixit de relacions humanes, suficientment intenses i perdurables, per tal d'assegurar el servei de la paraula, de l'Eucaristia i de la caritat fraterna. Així la llar esdevé el centre de la vida eclesial i de l'evangelització.

2. Llar i Església en el pensament dels Pares

Val a dir que, pel que fa a l'organització eclesial, durant els segles segon i tercer la casa-família cedeix progressivament el lloc a altres espais més amplis de reunió. És un fenomen que, un cop arribada la pau de Constantí, es traduirà en la construcció successiva i progressiva d'espais sagrats (basíliques i temples cristians), simultàniament a l'aparició cada vegada més evident d'una classe (litúrgica) dirigent que, sota la influència del monacat, al principi del segle IV comença a guardar el celibat. La família i la casa esdevindran cada vegada menys importants per a l'organització eclesiàstica i per a l'evangelització. Els nous espais ja no són llocs per a viure-hi, sinó llocs «separats», que representen una situació límit (*limen*, llinard), que permet una experiència directa del sagrat i alhora origina la *communitas*.

Com hem vist abans, els Pares no es desentenien del matrimoni ni de la família; més aviat, en analitzar la seva naturalesa, hi veuen una relació entre la comunitat de l'Església i la comunitat conjugal: partint d'Ef 5,32, veuen en el matrimoni una icona o una imatge substancial de les relacions misterioses entre Crist i l'Església.

En aquest sentit, sant Agustí, d'una banda, arriba a comparar-se, com a bisbe, amb un pare de família (*Sermó* 94) i, d'una altra, parla de l'ofici eclesiàstic dels pares de família (*In Jn* 51,13); i sant Joan Crisòstom recomana al pare de família: «fes de casa teva una església, car has de donar compte de la salvació dels teus fills i criats...» (*In Gn* hom 2,4; 6,2; 7,1)³⁵: fer de la llar una petita església és un dels objectius de *In Eph* hom 21,2.

35. Blanquet comenta: «Esta recomendación parece que entusiasmó tanto a sus oyentes, que al día siguiente empezaba su sermón 7º con estas palabras: "Cuando ayer dije que cada uno hiciera de su casa una iglesia, aclamasteis con gran voz y disteis muestra de la alegría que habían

A més d'aquests dos Pares, cal citar també Climent d'Alexandria, el qual aplica a la llar les paraules evangèliques que diuen que «on n'hi ha dos o tres de reunits...». Però, tornant a sant Agustí, convé recordar que ell qualificava l'estat dels casats en l'Església com a *vitae genus vel professio* (*Enarr. Ps.* 36,I,2), com un *officium* (*Sermó* 96) i com a *gradus* (*Sermó* 192,2)³⁶.

Aquest pensament del Crisòstom i parcialment de sant Agustí fou el que va provocar la discussió del Vaticà II a partir de la proposta del bisbe italià de Prato, Pietro Fiordelli, en les seves tres intervencions: la intervenció oral i breu del 5 de desembre de 1962, on deia que les diòcesis no s'haurien de considerar l'última divisió de l'Església, sinó que aquesta funció l'exerceixen les famílies que s'haurien de concebre com a *minusculae ecclesiae* (i citava sant Agustí i el Crisòstom); l'escrit de començament de l'any 1963 on deia: podem anomenar la família cristiana una església minúscula que expressa el misteri de la unitat de Crist amb l'Església, en virtut del sagrament del matrimoni; la intervenció directa de 29 de setembre de 1963, quan es discutia un nou esquema sobre l'Església: la família com església domèstica, en el sentit que els pares, «quasi munus episcopale, ut ait Augustinus, exercent», són els *primi fidei praecones* i fomenten les vocacions (citació del sermó 94, on llegim: «Agite vicem nostram in domibus vestris»).

Fiordelli, que vol subratllar l'analogia del mot «església» quan s'aplica a la llar –i ho fa sobre la base del subratllat del *munus episcopale!*–, prefereix parlar de «petita església», com fa el Crisòstom quan aquest associa la casa familiar, *oikia*, a la *ekklèsia mikra*. Els redactors del text final pensen en el Crisòstom (*In Gn* 6,2) que exhorta a convertir la pròpia llar en una església (*ekklèsian poièson sou tèn oikian*) i en sant Agustí (*De bono viduitatis*, n. 29) quan diu: «Deinde obsecro vos per illum a quo et hoc donum accepistis, et huius doni praemia speratis, ut me quoque orationibus vestris meminertis inserere cum tota domestica vestra ecclesia.»

II. EL CONCILI VATICÀ II I EL MAGISTERI PONTIFICI POSTERIOR

Abans del Vaticà II, els textos del Magisteri no empen l'expressió «església domèstica», però n'empen unes altres d'equivalents. Pius XI, en la *Casti connubii*, n. 21, parla del «sagrat santuari de la família»; Pius XII parla, en els seus missatges, de «temple familiar», d'«imatge de l'Església» i de «santuari domèstic»; Joan XXIII parla de la família com a vertadera cèl·lula de l'Església.

causado en vosotros aquellas palabras»); afegeix: «En el hogar encuentra san Juan Crisóstomo los elementos importantes de la Iglesia: la mesa de la Palabra, la hospitalidad, el testimonio de la fe, la responsabilidad sacerdotal del padre, la presencia de Cristo» (p. 355).

36. Vegeu-ne els comentaris en el llibre de Blanquet, pp. 356-357. L'autor cita també sant Gregori el Gran, el qual distingeix en l'Església *ordines, scilicet pastorum (praedicatorum), continentium et coniugatorum*.

Val a dir que, entre les propostes i suggeriments que l'episcopat va fer arribar a Roma, n'hi havia trenta-set que feien referència als problemes del matrimoni i de la família en la societat contemporània. D'aquestes, hi ha un primer grup que s'interessa pels problemes morals del matrimoni i de la família; un altre grup s'interessa per la qüestió dels «fins» o finalitat del matrimoni; un tercer grup manifesta la preocupació per les qüestions més dogmàtiques (però sempre per a il·luminar aspectes morals, com és ara la indissolubilitat del matrimoni); un quart grup demanava que s'aprofundís en la relació Església-família; un cinquè grup demanava que s'establís clarament la diferència entre família en general i família cristiana; un sisè grup parlava dels aspectes pastorals, i un darrer grup demanava que es presentés la família com a model de vida eclesial.

A la vista d'aquesta documentació pre-conciliar era difícil de preveure que la reflexió dogmàtica, bíblica, patristica i pastoral sobre la família pogués arribar a representar un gran pas endavant en l'autocomprensió de l'Església. I, tanmateix, aquest és realment el resultat; i això és el que em dispo a demostrar en aquest segon apartat.

1. L'elaboració de la «*Lumen Gentium*»

En el primer esquema *De Ecclesia*, sotmès a la comissió central preparatòria el primer semestre de 1962, no hi havia cap referència significativa a la família. En la correcció posterior, i concretament en el capítol sisè sobre la competència i la missió dels laics en els «assumptes temporals», s'insisteix que els laics poden exercir tasques importants en l'Església i afegeix: «*Quod praeprimis faciunt coniuges qui se invicem in vita christiana ex virtute sacramenti sanctificant, parentes et educatores catholici necnon cuiusvis generis catechistae, qui ad fidem et gratiam proli vel fratribus suis impertiendam eximio fructu adlaborant.*» El text fou distribuït als pares el desembre de 1962 i retornat a la comissió per tal de ser reelaborat; però en la discussió a l'aula va ressonar l'expressió «família, església domèstica» en boca de Mons. Fiordelli.

S'introdueix un segon text, també nou, situat en el capítol quart i últim de l'esquema *De vocatione ad sanctitatem in Ecclesia*, on el n. 30 parlava de l'ajut recíproc que es donen els esposos i pares per a viure cristianament i per educar llurs fills.

El nou esquema sobre l'Església, que recull l'observació del bisbe de Prato, fou discutit en la segona sessió conciliar, l'octubre de 1963. En la discussió, Fiordelli i altres insisteixen a parlar de la família com a «petita església» sobre la base de la sacramentalitat del matrimoni. Es ve a dir: la família, dins l'eclesiologia de comunió, no representa només un «do», sinó que constitueix un «estat», és a dir, una realitat fermament arrelada en l'Església, dotada de carismes propis, amb vista a una missió específica, *ad mundi consecrationem*. Per això el sacrament del matrimoni no és solament *repraesentatio mysterii unita-*

tis et amoris inter Christum et Ecclesiam, sinó que concedeix una vertadera participació en aquest misteri. Val a dir que entre les observacions més interessants, presentades per escrit, hi ha la de Mons. Von Streng, bisbe de Basilea i Lugano, que volia que la família no s'anomenés «església en miniatura» per raó de la dimensió, sinó per raó de la participació específica, en virtut del sagrament, en el misteri d'amor entre Crist i l'Església; i és per això que cal anomenar la família «església domèstica».

En la reelaboració posterior, lliurada als pares el juliol de 1964, el primer text passa al capítol segon sobre el Poble de Déu (n. 11), i el segon text passa al n. 41.

En la tercera sessió conciliar, els textos foren aprovats amb mínims retocs: se subratlla l'íntima relació entre la comunitat familiar que neix del matrimoni cristià i la realitat de l'Església. D'una banda s'afirma que del matrimoni cristià neix una comunitat inscrita en la comunitat de comunitats que és l'Església, la «família dels fills de Déu», redimits per la sang del Crist, per la qual cosa la família cristiana es diferencia de les altres per la seva sacramentalitat constitutiva i per l'eclesialitat característica que se'n deriva: els esposos gaudeixen, dins l'Església, d'una gràcia o carisma propi que, més enllà dels límits de la llar, està orientat a l'edificació del Poble de Déu.

Això, pel que fa al primer text. Del segon text cal posar de manifest la doble afirmació següent: que els esposos són l'un per a l'altre font que alimenta la fe, l'esperança i la caritat i que la comunitat familiar, pares i fills, realitza misteriosament i real la fecunditat sobrenatural de l'Església, quan es creix en la dimensió de la santedat i l'Església és enriquida amb nous fills i noves vocacions.

2. La declaració sobre l'educació cristiana

L'elaboració de la declaració *Gravissimum educationis*, aprovada i promulgada el 28 d'octubre de 1965, va ser molt complexa. La comissió preparatòria va enllestir l'esquema *De Scholis Catholicis*, que va ser sotmès a examen de la comissió central el mes de juny de 1962, on es deia: «*Munus vero educationis impertiendae prae ceteris omnibus ex iure naturali familiae competere, quae verum germanumque educationis sacrarium constituit, Sancta Synodus apertis gravibusque verbis confirmat. Parentes enim, vi muneris ipsius propii, prolem educandi et gravissima obligatione tenentur et inviolabili iure gaudent.*»

En la discussió de la comissió central es va demanar una major interrelació entre els deures de la família i de l'Església en matèria d'educació. El text va tornar a la comissió, que en va redactar un altre, més essencial, que fou enviat als pares a partir de l'abril de 1963, en el qual la referència a la família va ser inclosa en la primera de les tres parts del document, on es pretenia sensibilitzar les famílies respecte al paper que en l'educació dels fills els correspon tant per dret natural com per la missió rebuda de Déu.

El document hagué de ser reelaborat i reduït dues vegades. En primer lloc, es va afegir, com a fonament del dret, el fet mateix de la transmissió de la vida (*vi naturalis foecunditatis*), i es va enviar als pares en forma de propostes. Aquest nou text va rebre moltes observacions, per la qual cosa la comissió va presentar un text, el novembre de 1964, al final de la tercera sessió, amb el títol *De educatione christiana*, un text que va ser debatut fins que no fou aprovat com a punt de partença del document final. La comissió va analitzar els *modi* presentats i va redactar un nou text, el setè, que va ser distribuït l'octubre del mateix any. El Concili interpreta la família cristiana en clau profundament eclesial, en el sentit que els fills, mitjançant els pares, són introduïts gradualment en el poble de Déu i fan la primera experiència d'Església. L'aportació eclesial dels pares consisteix en la seva obra educativa, ordenada a ajudar els fills a *Deum percipere* (missió profètica) *et colere* (missió sacerdotal) *atque proximum diligere* (missió reial). En l'origen d'aquesta vocació eclesial de la família hi ha el sagrament del matrimoni, que enriqueix els esposos amb una *gratia* i amb un *officium*, que cal entendre a favor del poble de Déu. El document vol deixar ben clar que en la família cristiana, gràcies a l'educació, es fa visible el poble de Déu, perquè els pares, units no sols pels vincles de sang sinó també per la fe i l'única gràcia de Crist, formen ja una «assemblea», una *ecclesia* que viu des de l'aliança amorosa de Déu. La comunicació dels valors evangèlics i el mateix testimoniatge fan de la llar el primer centre d'apostolat, una petita església, on es viu l'amor a Déu i als germans. L'educació cristiana vol convertir la família en una comunitat fecunda on es formen els homes madurs, ciutadans honestos i cristians responsables davant les diverses situacions de la vida.

3. El decret sobre l'apostolat seglar

El decret sobre l'apostolat seglar, que va ser aprovat i promulgat el 18 de novembre de 1965, torna a referir-se a la família com a «església domèstica». De tot el material acumulat, la comissió preparatòria de l'apostolat dels laics en va confeccionar un esquema en el qual figurava un títol (cap. 6): *De familia ut subiectum apostolatus*, on figurava, en el preàmbul, que «per matrimonium constituitur familia christiana, quae inde subiectum apostolatus efficitur, immo et eiusdem apostolatus pro omnibus membris suis schola». El text subratlla la importància d'aquesta acció apostòlica en ordre a edificar l'Església i el paper que hi juga el sagrament del matrimoni, el qual fa que la família participi de l'acció santificadora de l'Església, de tal manera que la mútua santificació dels esposos es considera no com a fruit de l'acció de l'Església sinó com a causa eficient de l'edificació de l'Església: el naixement d'una nova família cristiana –que és anomenada «sagrari» o lloc sagrat per la presència santificadora del Crist– suposa un creixement en el Cos místic de Crist. El n. 40 deia: «Familiae christianae communio et proinde eius apostolica efficacia quam plurimum fovetur per eius membrorum vitam spiritualem et coniunctam orationem, qua vita

familiaris magis magisque particeps fit in cultu Corporis Mystici orantis et sese Deo offerentis (...). Inter diversas apostolatus familiaris formas haec eminet: effusa caritate advenas et hospites, praesertim temporalibus et spiritualibus bonis carentes, tecto recipere, sicque Christi praesentiam in hac "Ecclesiae cellula" quae est domus christiana apertam reddere.» I el n. 45 deia: «Familiae christianae manent ultima Corporis Christi munimenta», tot parlant de l'activitat de la família en situacions de persecució, per la qual «Ecclesia vitam degit».

Tot aquest material no va arribar a l'aula. La nova comissió nomenada l'octubre de 1962 ho va discutir i ho va sintetitzar amb aquesta expressió: «Tota insuper christiana familia particeps est apostolatus Ecclesiae.» Les altres expressions parlaven del deure d'exercir l'apostolat actiu i de ser instrument de salvació, de la importància de la gràcia sacramental del matrimoni, del deure d'actuar amb esperit eclesial en l'educació cristiana dels fills i en l'animació espiritual i comunitària de l'Església local i en la promoció humana en el propi ambient. Aquest esquema fou presentat a l'aula el 2 de desembre de 1963 i el relator va demanar que els pares enviessin per escrit les observacions que creguessin convenients.

D'acord amb les observacions fetes pels pares, es va confeccionar l'*Schema decreti de apostolatu laicorum*, enviat als pares a finals de maig de 1964, on el tema de la família no figurava pràcticament enlloc (qui sap si perquè s'havia començat a discutir a l'interior del famós «esquema tretze»). En la discussió, del 6 al 13 d'octubre, foren moltes les veus que reclamaren la presència d'aquest tema; l'esquema, un cop esmenat, amb l'aprovació del Papa, va ser enviat novament als pares el juny de 1965: en el n. 11 es parla de la importància de la comunitat conjugal-familiar, tant per a la societat com per a l'Església. Les observacions dels pares foren examinades en la quarta sessió conciliar, el setembre de 1965; restaren més de set-centes esmenes, posteriorment i parcialment incorporades al text, que fou aprovat definitivament el 18 de novembre. Val a dir que l'expressió més significativa, referida a la família com a santuari domèstic, és la que subratlla la dimensió eclesial de l'apostolat familiar, que es basa en l'oració i el culte litúrgic, la justícia i la caritat.

4. La constitució pastoral «*Gaudium et spes*»

En l'elaboració de l'Esquema XIII, pel que fa al tema de la família, hem de fer esment d'un primer esborrany aprovat el juliol de 1962 i enviat als pares, que tenia dues parts: una dedicada a la castedat i virginitat i una altra dedicada al matrimoni i a la família. Es parlava de l'origen i de la dignitat de la família cristiana: «Familia, ex ipso ordine divino parentibus et prole constituitur, et quidem ex legitimo matrimonio, quo deficiente per se neque dari potest coram Deo et Ecclesia aliqua legitima familia.» Una segona part sobre la família parlava del deure dels pares d'educar humanament i cristianament els fills. Aquest do-

cument sobre la família fou la base del capítol de la *Gaudium et spes* que té com a títol *De dignitate matrimonii et familia fovenda*.

Pel gener de 1963 la comissió coordinadora va encarregar a una comissió mixta la redacció d'un nou esquema sobre l'actitud de l'Església davant els problemes del món modern, i el resultat fou un text de sis capítols, dels quals la comissió coordinadora volgué que es desenvolupés el primer sobre la vocació de l'home. El text, enviat als pares el juliol de 1964, contenia una introducció, quatre capítols i una conclusió. El paràgraf vint-i-u del capítol quart tractava de la dignitat del matrimoni i de la família: «Sed cum familia christiana sit imago et participatio foederis amoris Christi et Ecclesiae (cf. Eph 5,32), coniugum amore, generosa fecunditate, unitate atque fidelitate mundo innotescat viva Salvatoris praesentia in mundo atque sincera Ecclesiae natura. Civilis autem societas, quae tunc floret cum floret familia, sanctuarium, omni quo possit modo, revereatur atque inviolatum servet.» El paràgraf va mantenir fins al final l'expressió *sanctuarium familiae*.

Com a complement d'aquest document se'n va presentar un altre d'un gran valor teològic i pastoral, amb el títol *De matrimonio et familia*. El n. 21 continua afirmant amb força que els esposos són cridats i urgits a tendir amb totes les seves forces a la santedat no solament per exigències del baptisme, sinó per la gràcia del matrimoni que els uneix en un vincle sagrat. El text no afirma explícitament que la comunitat conjugal, feta «nova» per l'Esperit Sant, sigui una cèl·lula viva de l'Església, però li atribueix els deures propis de l'«església domèstica». Aquest text fou discutit a l'aula els dies 29 i 30 d'octubre de 1964; la comissió mixta va recollir les suggerències i va redactar un nou text que, aprovat degudament, fou enviat als pares el maig de 1965. El tema de la família era el primer de la segona part i deia: «Christus Dominus hanc multiformem dilectionem, e divino caritate fonte exortam et ad exemplar suae cum Ecclesia unionis constitutam, benigne et abundanter benedixit. Sicut enim Deus olim foedere dilectionis et fidelitatis populo suo occurrit, ita nunc Salvator hominum Ecclesiaeque Sponsus, in sacramento matrimonii fidelibus coniugibus obviam venit. Manet porro cum eis, ut quemadmodum Ipse dilexit Ecclesiam et semetipsum pro ea tradidit, ita et coniuges, mutua deditioe, se invicem perpetuo diligunt» i encara: «Familia proinde christiana cum ex matrimonio ut imagine et participatione foederis dilectionis Christi et Ecclesiae oriatur, vivam Salvatoris in mundo praesentiam atque germanam Ecclesiae naturam omnibus patefaciat, tum coniugum amore, generosa fecunditate, unitate atque fidelitate, tum omnium membrorum suorum amabili cooperatione.»

El n. 48 de la *Gaudium et spes* parla del caràcter sagrat i de la santedat del matrimoni i de la família. Per als esposos el sacrament del matrimoni és font de perfecció i de santificació. Tots els valors humans del matrimoni són assumits, purificats i elevats pel sacrament i posats al servei no sols del perfeccionament humà sinó també de la santificació cristiana, de tal manera que els esposos, per tal de santificar-se, no han d'evadir-se de l'estat de casats. La força benèfica i

santificadora que prové del sagrament no afecta solament els esposos, sinó els fills i els altres membres de la família. El document urgeix les famílies cristianes a obrir-se a les altres, sobretot a les més necessitades espiritualment parlant.

5. *L'ensenyament posterior del Magisteri*

Pau VI parla sovint de l'«església domèstica». Ho fa principalment en *Ecce ad nostrae* (26.10.74), quan es dirigeix als pares i els qualifica de predicadors de l'evangeli dins la seva pròpia família. Ho fa en *Evangelii nuntiandi*, quan afirma que la família, com la mateixa Església, ha de ser l'espai on l'evangeli és transmès i des d'on s'estén cap enfora. En *Noi pensiamo* (11.8.76), el papa parla de la unitat familiar que reflecteix la unitat existent entre Crist i l'Església, fent referència al fet que les primeres esglésies particulars varen néixer en el si de les famílies. En una altra ocasió, el 12.9.77, es referia a la família cristiana com la institució que més suport pot donar a les necessitats urgents de l'Església d'avui.

Joan Pau I es referia a la família com l'espai on floreixen les vocacions religioses i es prepara el futur del món, i parlava de la renovació serena de l'Església, a la qual contribueix moltíssim l'església domèstica.

Joan Pau II ha parlat moltes vegades de la família com a «església domèstica»: des del desembre de 1978 fins al novembre de 1988, i sempre en el sentit que la família testimonia la veritat i la gràcia de Déu i expressa el futur de l'Església i de la seva missió evangelitzadora; la família és una escola de fe i un lloc per a la pregària comuna: l'Església construeix la família i és construïda per ella. En *Christifideles laici* es diu que la família constitueix la primera experiència d'Església, i en la *Carta a les famílies* qualifica la família de «camí de l'Església».

Si en l'homilia d'inauguració del Sínode sobre la família, el 26 de setembre de 1980, afirma que està convençut que a través de la família l'Església viu i compleix la missió que Crist li ha confiat, en la *Familiaris consortio* el papa empra l'expressió «església domèstica» per a definir la identitat cristiana de la família, la qual participa en l'«ésser» i, per tant, en la missió salvífica de l'Església. En la tercera part del document s'afirma explícitament aquesta dimensió eclesial de la família cristiana: en subratllar el paper del sagrament del matrimoni, el papa posa de manifest que la dimensió eclesial de la família cal veure-la no des de la família sinó des de l'Església; si bé és l'Església la que estructura profundament la família, l'Església necessita també de la família per a manifestar-se i actuar en la història. D'aquesta manera, la família cristiana esdevé símbol, testimoni i participació de la maternitat de l'Església: com més es deixa salvar per Crist, més esdevé salvadora amb Crist, i això des de la mateixa entranya de la família, que és l'amor conjugal. Així la família amaga i revela allora el *mysterium Ecclesiae*.

III. REFLEXIÓ TEOLÒGICA SOBRE LA FAMÍLIA COM A «ESGLÉSIA DOMÈSTICA»

És hora de fer una mena de balanç de l'ús teològic de l'expressió «església domèstica» referida a la família, un balanç que necessàriament haurà de ser del tot provisional, per tal com ens trobem només al començament d'un camí de reflexió teològica que, d'altra banda, requereix unes explicacions eclesiològiques fins ara només suggerides.

D'entrada, cal dir que a l'hora de comptabilitzar els elements característics que fan de la família una «església domèstica», és a dir, a l'hora de mostrar el sentit cristià de la família i el seu lloc i el seu paper en l'Església, s'haurà de superar la consideració de la família com un dels camps privilegiats i estratègics de l'acció pastoral de l'Església i s'haurà d'avançar en la comprensió de la família com a presència concreta de l'Església.

Insisteixo: cal superar la visió de la pastoral familiar com una pastoral estratègica per tal d'assegurar el futur de l'Església. I tampoc no n'hi ha prou amb la justificació de la prioritat d'una pastoral, la familiar, basada en la necessitat de compartir i alleujar una de les experiències més doloroses del nostre temps i que acostumem a anomenar desestructuració familiar.

Tot això és necessari, però no és suficient. En aquest sentit, voldria suggerir un camí de reflexió que, partint de la comprensió de l'Església com a «assemblea» cristiana, avanci en la línia de la comprensió de la família com l'espai humà privilegiat on sorgeix una Església «diferent»: una Església de base laical, clarament profètica i encarnada en la quotidianitat de les persones.

1. *La família, lloc privilegiat d'arrelament de l'Evangelí*

No ens podem fer il·lusions. Malgrat tots els esforços, no crec que sigui possible retornar a la família d'avui aquell caràcter d'estabilitat, gairebé sacral, amb el qual estava revestida en altres temps. No dic que no es pugui o que no calgui treballar en aquesta línia: ho exigeix el drama en què viuen tantes parelles i tants infants, víctimes innocents d'una falta de maduresa, si més no, de llurs pares.

En aquest sentit, l'acció pastoral que té com a destinatària la família és evidentment prioritària. I no tinc cap inconvenient a afirmar que aquest tipus de pastoral, centrada en la potenciació de l'amor conjugal i paterno-filial i en l'experiència comunitària que aquest amor genera, servirà al desenvolupament equilibrat de la societat humana i proporcionarà uns relleus normalitzats a nivell d'Església.

Però el que cal és una altra cosa: anunciar l'Evangelí de Jesús a la família d'avui, per tal que descobreixi que també en la situació d'avui dia és cridada a esdevenir la primera cèl·lula de l'Església. Des d'aquesta perspectiva, faig meva la proposta del P. Blanquet que, en estudiar les característiques teològi-

ques de l'«església domèstica», parla de la família com a lloc de la presència del Crist (en virtut del sagrament del matrimoni) i com a sagrament de l'Església. Ho veurem breument, a continuació, i hi afegirem unes consideracions complementàries.

a) *La família, lloc de la presència de Crist*

Es pot parlar de la família com a lloc de la presència de Crist; una presència «funcional». En afirmar aquesta presència, ho fem a partir del sagrament del matrimoni, que és signe eficaç de la unió de Crist amb l'Església (abans que un *mandatum* és un *donum*): la sacramentalitat de la parella cristiana respecte a la unió de Crist amb l'Església (que comunica i revela el misteri de la intimitat que Crist manté amb l'Església), si bé es realitza a l'interior de la mateixa vida de la parella, s'amplia a tota l'activitat acollidora i evangelitzadora de la llar, en la mesura en què és irradiació del mateix amor de la parella (i això és aplicable màximament a la generació i educació dels fills!).

Blanquet escriu:

«La pareja cristiana es un sacramento que comunica y revela a los demás el misterio de intimidad que Cristo mantiene con la Iglesia. Más aún, la familia que ejerce la hospitalidad y la acogida, sobre todo de los pobres, prolonga y manifiesta en la vida concreta la presencia salvífica del Señor que la asamblea cristiana celebra en la Eucaristía» (p. 372).

b) *La família és el sagrament de l'Església*

La família perllonga i manifesta la presència salvífica del Senyor que l'assemblea cristiana celebra en l'Eucaristia. Analògicament hom pot dir que la família cristiana, en la seva missió eclesial (en i per l'Església), remet a un misteri rebut, el qual, pel seu compte, es fonamenta en la intervenció de Déu en Jesucrist que se situa a nivell de l'ésser sobrenatural dels esposos. Es pot dir, doncs, fins a cert punt, que, així com Crist és el sagrament de Déu i l'Església el sagrament del Crist, la família és sagrament de l'Església.

Blanquet escriu:

«Usando el término bíblico-litúrgico, se podría llamar a la familia cristiana “memoria de la Iglesia de Cristo” (...): no sólo en el orden del “obrar” y por consiguiente de participación en la misión salvífica de la Iglesia (como se deduce de los documentos conciliares), sino también en el orden del “ser”. La Conferencia Episcopal Italiana ha observado justamente que en los documentos conciliares está presente la terna *missio-potestas-consecratio*: la misión remite a la potestad sobrenatural y ésta a la consagración del ser. “Ora qualcosa di analogo può dirsi anche della famiglia cristiana, la cui missione nella e per la Chiesa rimanda a un ministero ricevuto, il quale, a sua volta, si

radica nell'intervento di Dio in Gesù Cristo che si situa a livello dell'essere soprannaturale degli sposi.» (p. 372).

A partir d'aquestes dues primeres aproximacions, no és difícil de qualificar la família com a santuari de pregària i de culte –el Vaticà II qualifica la família de «un santuari de l'Església en la casa»–, si més no en el sentit que molts dels esdeveniments poden ser celebrats en el marc de la llar en un ambient religiós. També pot ser qualificada la família d'escola de l'evangeli: ho és perquè és el medi natural d'humanització i de transmissió dels valors evangèlics.

Finalment, no hi ha dubte que la família pot afavorir el compartir, la comunió i el perdó i pot ser una mena d'oasi on s'experimenta l'amor. Blanquet ho diu així:

«El amor en la familia, especialmente para los padres, es vivido a menudo como una experiencia pascual. Dar la vida a un niño, y permitir que se haga adulto, implica para los padres renunciar a una parte de ellos mismos. Los padres deben aceptar que no se puede imponer al niño la imagen y la parte de ellos mismos que desearían ver prolongada. Ellos mueren, por tanto, para que el hijo pueda vivir y así participan en la pasión de Cristo» (pp. 375-376).

2. Una «nova» Església, sorgida de la família

Fins ara, les reflexions que hem anat fent suggereixen la categoria d'«església domèstica» com la que expressa la prolongació, certament autèntica, de l'Església en cada una de les llars cristianes. I és evident que aquesta prolongació depèn en gran part de la qualitat «cristiana» de cada llar, quelcom que comporta, entre altres coses, la qualitat de ser també cadena de transmissió de les valoracions i dels punts de vista de la institució eclesial respecte a la mateixa família.

Des d'aquesta perspectiva, convindria ampliar el que hem dit fins ara en el sentit d'anar avançant en la comprensió de la llar –qui sap si no sempre amb totes les condicions canònicament exigides– com un espai on, en virtut de les relacions humanes que s'hi estableixen, és possible d'experimentar, per exemple, noves formes de litúrgia i d'evangelització.

En aquest sentit, convindrà, en primer lloc, insistir en la llar com l'espai privilegiat on s'autorealitza l'Església de Jesús. Després, i en forma d'uns brevíssims suggeriments, convindrà de treure'n algunes conseqüències.

a) Una Església des de l'experiència de la llar

Es tracta, bàsicament, d'una intuïció que només pot revestir la forma d'una hipòtesi teològica. I la hipòtesi parteix del convenciment que l'Església de Jesús no és una superestructura, sinó la forma eminent –i, en qualsevol cas, re-

aliment «nova»– de la relacionalitat humana, en el sentit que l'Església, com a do de Déu als homes, es realitza des de la relacionalitat humana.

La hipòtesi, de ben segur, recolza en la mateixa categoria de «revelació», sobretot quan aquesta s'entén com l'espai obert pel Déu transcendent en la historicitat de l'home i quan aquesta historicitat s'entén que solament és assolible des de l'experiència humana (i comunitària). La «revelació», aleshores, és veritadera autocomunicació de Déu als homes que duu la certesa que Déu és amb nosaltres i realitza l'autèntic «nosaltres» que ens defineix com a humans.

Sense voler forçar més del compte els textos bíblics, crec que podríem dir que l'Església, com a *creatura Verbi*, no arriba a entrar plenament en el teixit de les relacions humanes si no comença a fer-ho «entrant» en el teixit de la família o de la llar.

Qui sap si no convindria llegir en aquest sentit el text de Joan 19: «I el deïxeble va rebre Maria a casa seva.» Maria, aquí, és l'Església, que té el seu propi *topos* en el seguiment de Jesús, de la mateixa manera que el seguiment de Jesús és inconcebible sense l'Església. Això és cert, però rere aquest significat n'hi ha un altre de més profund: l'Església, entesa com aquesta realitat misteriosa que neix al peu de la Creu i que es transforma en mare fecunda, o nova Eva (al peu d'una altra arbre!), es visualitza sobretot en la llar o família, perquè s'expressa a partir de les relacions humanes que es donen a l'interior de la llar. I si l'Església, la «nova Eva», és mare fecunda de molts fills, ho és bàsicament en aquesta forma de fecunditat humana que neix de l'amor conjugal³⁷.

Els interrogants, és clar, s'encaminen a aquesta altra qüestió: perquè la llar sigui, d'aquesta manera, una «església domèstica», ¿cal que sigui una llar explícitament cristiana (des d'una celebració vertadera i profitosa del sagrament del matrimoni) o, si més no, una llar de batejats? Sembla que la resposta hauria de passar, en qualsevol cas, per aquesta «condició»: qualsevol «origen» eclesial, ho és des de la conversió sincera al Déu vivent!

37. Voldria citar unes reflexions del P. Blanquet que, si més no, plantegen d'alguna manera la hipòtesi esmentada. Crec que l'autor no en treu les conseqüències que caldria. Heu-les aquí: «No hablamos aquí de “fecundidad espiritual” como se revela y se realiza mediante la educación de los hijos, ni siquiera de la dimensión eclesial de esta labor educativa de los padres cristianos, sino del significado nuevo que el sacramento del matrimonio ofrece a la fecundidad física o generación»; i afegeix: «Se da –se debe dar– una intencionalidad “cristiana” de los padres en la acción generadora, en fuerza de la cual desean y quieren al hijo, últimamente, como “hijo de Dios”, como “miembro” del Cuerpo místico de Cristo y del Pueblo de Dios (...). Esta intencionalidad crea una relación entre los padres cristianos y los hijos, que se realiza en un nivel sobrenatural por el cual los hijos –por medio de la generación física– son queridos como “hijos de Dios” (...). En este sentido podría ser leída la opinión teológica sobre la salvación sobrenatural de los niños muertos sin bautismo. Y el texto paulino de 1Co 7,12s, en donde el apóstol habla de una “santificación” del cónyuge infiel por medio del cónyuge fiel, y la fundamenta en la santificación de los hijos por medio de los padres. Por el mero hecho de su unión con un miembro del pueblo santo, el cónyuge no creyente queda en cierto modo vinculado al verdadero Dios y a su Iglesia. Y los hijos que nacen de esta unión son por derecho –y no menciona el bautismo– miembros del pueblo santo» (pp. 376-377).

b) *Experiència humana i experiència d'Església*

No em veig amb cor d'anar fins al final. Intueixo que són molts els aspectes que caldria aclarir i aprofundir. Només en voldria assenyalar un: les possibilitats que l'Església de Jesús té d'escoltar el que l'Esperit li vol dir, si aquesta Església, a nivell d'instàncies de direcció i de govern, però també de magisteri, es posa a escoltar l'experiència humana de les llars del nostre temps.

M'adono que estic entrant, si més no, en el tema del *sensus fidei*. Ho deixo per una altra ocasió. Però no hi ha dubte que una Església, que es reconeix ella mateixa, si més no germinalment, com a «església domèstica», serà una Església molt més atenta a la quotidianitat de les persones. A l'Església li calen molts serveis, d'entre els quals sobresurt el servei del ministeri ordenat (que pertany indiscutiblement a l'entranya apostòlica de la mateixa Església) i dels *munera* que li són propis; però una Església que neix de l'experiència cristiana de les llars serà probablement una Església menys clerical i qui sap si no també més humana.

Josep GIL I RIBAS
 Casa Rectoral
 43764 EL CATLLAR (Tarragona)

Summary

The article's starting point (cf. *RCatT* XXII/1 [1997] 91-115) is a new evangelization experiment that took place in the town of Reus (Tarragona). This experiment, which consisted in an outreach activity carried out by the families of the town (on the basis of family assemblies), has thrown up two speculative issues: the present situation of the family (as it is perceived by the ecclesiastical hierarchy), and the «realization of the Church as a domestic church». The article first analyzes this ecclesiastical perception of today's family considering the so called «family crisis», and the «criticism of the family» coming from different sources. The conclusions reached in this first part, show that the outreach evangelism of families must consist basically of «evangelizing» the new human family situations so that they can become a source of a new evangelization.

This second part of the article explores the possibilities which ecclesiology offers for building the basic structures of the «domestic church». An attentive reading of the New Testament ecclesiology allows the formulation of the thesis that the family (or the home), as a place where profound human relationships are forged, is a privileged «theological place» from where a «new church» can emerge; that is, a church, not with a clerical base but with a lay base, and very attentive to the «sense of the faith» (*sensus fidei*) of the laity. Pastoral-theological reflection allows the church of tomorrow (communities and communion of communities) to be structured on the basis of «evangelizing homes», that would evangelize all its members and their environment.